

REMODELĂRI ALE SCHIȚEI DE BIOGRAFIE A PROTOPOPULUI NICOLAE RAȚIU (1750-1805), DIN 2005

DOINA DREGHICIU
GABRIELA MIRCEA

Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Considerăm necesar să resintetizăm (și reinterprețăm cu mai multă acuratețe, atât cât mai este posibil și putem noi) câteva dintre cunoștințele actuale despre viața și activitatea protopopului Nicolae Rațiu (1750-1805), al Bălgradului, în lumina noilor acumulări de informație istorică edită (foarte puține din păcate, dar totuși sensibil semnificative)¹, din ultimul timp, cu scopul, îndeosebi, de a ne revizui și îmbunătăți un studiu, incipient, redactat cu destule stângăcii, dar util desigur, la vremea sa, ca etapă de lucru, realizat în 2005 și intitulat *O schiță de biografie a protopopului albaiulian Nicolae Rațiu*², dar și pentru a contribui la mai corecta receptare a figurii importantului personaj istoric al Alba Iuliei și nu numai, care a fost cel menționat, ca slujitor de cinste al *Bisericii greco-neunită* transilvane, a vremii sale, de fapt ca personalitate importantă a istoriei neamului.

---

¹ Vezi în acest sens Albu 2017 – dar desigur perioada abordată nu este cea de „*ev mediu*” a orașului, ci, de certă epocă modernă (oricum înnoitoare și nici pe departe propriu-zis medievală, sau feudală!), conform periodizărilor mai noi, inclusiv și de istorie a României, deoarece se admite tot mai mult că evul mediu nu se întinde, în nici un caz, până în secolul al XVI-lea – al XVII-lea, darămite până pe la 1700 și după aceea, inclusiv în zona actualei României și mai ales a Transilvaniei, deși reminiscențe „feudale” se mai mențin, desigur, în viața social-economică, oarecum încremenită, sub unele aspecte, a zonei, dar nici pe departe nu se poate vorbi de „medievalitate”, în plan cutumiar cavaleresc clasic, dar și spiritual și confesional îndeosebi, după experiențele *Renașterii* și *Reformei*, care au fost atât de viu resimțite și de Principatul transilvan autonom, a cărui capitală s-a aflat la Alba Iulia! Deci, în titlul respectiv ar fi fost mai binevenite doar secolele la care studiile reeditate fac referire (dar autorul este teolog și în mod evident strădania sa istorică, de ansamblu, este mai mult decât lăudabilă și chiar foarte utilă, îndeosebi prin raportare la existența protopopului Nicolae Rațiu al Bălgradului, care ne interesează în mod special în cadrul studiului de față)! Pentru aceasta vezi și reinterpretările remodelatoare, de ultimă oră, raportate și la bibliografia recentă din afara țării, ale lui Ioan-Aurel Pop, asupra noțiunilor de „*ev mediu*” și „*feudalism*” în secolele al XIII-lea - al XIV-lea, când pentru Europa Centrală, și prin extensie și pentru Ungaria și Transilvania, cu reverberări și dincolo de Carpați, este de acceptat conceptul de „*lume feudală*”, cu notele sale caracteristice (Pop 2017, p. 15-18 sqq), dar acest spațiu a fost supus ulterior unor semnificative modernizări, receptate, mai mult sau mai puțin și în teritoriile românești, care, oricum, și ele s-au aflat și în evoluție proprie, încetinită poate, specifică, dar reală.

² Dreghiciu, Mircea 2005, p. 291-310.

Importanța sa a fost nu numai de interes local, cum bine știm, deoarece prin postura sa de confesor și redactor al testamentelor lui Horea și Cloșca³, el se ridică în chip evident deasupra unui rol mărunț (de interes minor) - inclusiv prin implicarea sa mai specială în evenimentele răscoalei (desigur prea puțin cunoscută și ea mai în detaliu și nu neapărat la participant direct la revoltă, ci, doar, ca un virtual simpatizant al acesteia) -, împreună și cu alte aspecte deosebit de importante ale activității sale de revigorare a ortodoxiei⁴ (neunirii, de fapt), nu numai pe plan local, ci, în ansamblu la nivel transilvan, în perioada mai amplă de după realizarea *Unirii cu Biserica Romei*, din timpul lui Atanasie și mai ales de după mișcarea lui Sofronie din Cioara⁵, în vechiul centru al *Mitropoliei Românești a Ardealului*, Alba Iulia, care a fost capitala *Principatului*, de pe la sfârșitul secolului al XVI-lea și care nu putea fi, nici după cucerirea austriacă (respectiv după 1699), când rolul său a fost în chip intenționat mult diminuat, deloc periferică (cel puțin pentru comunitățile românești ale *Principatului* dezamăgite și reticente tot mai mult la actul Unirii cu Roma, în mod deosebit din perioada anilor 1744-1760/ 1761⁶)!

Or, Nicolae Rațiu, prin viața și activitatea sa este legat tocmai de acest loc reprezentativ, cu frământări de vârf, din istoria noastră, inclusiv confesională, ceea ce îl scoate în chip evident, de sub incidența minoratului și a istoriei de interes local numai, rescrierea mai corectă și mai bogată în detalii a biografiei sale fiind o temă de un interes mult mai înalt, de o reprezentativitate mult mai mare decât s-ar putea crede la o abordare lipsită de vedere perspectivală!

Și se știe că a avut un rol, destul de important, în reușita unei incredibile evadări a deținuților răsculați din cetatea Albei, eveniment care de asemenea ar

³ Deși nu știm sigur dacă a fost și confesorul lui Cloșca, deși testamentul său tot el îl redactase, deoarece în carul cu care acesta a fost dus la eșafod, era însoțit, se pare, de un alt preot neunit, dar acesta nu este decât un detaliu al protocolului execuției.

⁴ Termenul de epocă al *Bisericii*, sau denotațiunii confesionale, din care făcea parte era cel de *Biserică* sau *Religie (Credință) greco-neunită* (denumită interpretativ și *ortodoxă*, după terminologia actuală, dar nu în conformitate cu obișnuințele de epocă).

⁵ Și decesul primului protopop ortodox al locului, care a fost reinventat la Alba Iulia, în continuarea, sincopatică de 6 decenii (!), a vechii situații confesionale și a tradiției protopopilor ortodocși de Bălgrad, de dinainte de 1701, prin persoana lui Simion Stoica etc.

⁶ Dar reticența la *Unire* a existat la Alba Iulia, destul de puternică, ca la Brașov sau în altă parte, încă de pe la 1701, orchestrată și de către autoritățile transilvane necatolice și stăpânii de pământ de asemeni de confesiuni reformate (nici puținii catolici, privilegiați, ai Transilvaniei nu erau încântați de atragerea românilor la Unire, nici mai apoi, când numărul lor a crescut destul de mult, ca urmare a sprijinirii acestei religii de către noii cuceritori ai Transilvaniei!), care nu agreau deloc, sub aspect politic *Unirea*, dar și din imbold de neîncredere și temeri profund întemeiate ale românilor, chiar dacă aici s-a aflat reședința episcopului unit, Atanasie, memorabilă în acest sens fiind manifestarea antiunionistă cristalizată în jurul nobilului local Gabriel Nagyszegi, de exemplu, care nu s-a născut de loc întâmplător exact în acest loc, ca reacție la actul impus în forță vlădiciei român (vezi și Albu 2017, p. 106-107 sqq).

trebui scos din legendar și studiat, eventual, mai bine și mai exact, pe bază de documente!

De asemenea, faptul că l-a ținut de cap pe Horea, cât timp a fost executat Cloșca (conform unei relatări credibile, care a făcut carieră în tradiție și istoriografie), este deosebit de semnificativ și neobișnuit, ca participare, din partea unui confesor (rolul său fiind în acel moment unul de prim-plan), denotând *implicarea sa intensă*, iar explicația leșinului său ar fi putut fi, totuși, aceea că, până în ultima clipă, sperase în amnistierea, cel puțin, a lui Horea, până la urcarea sa pe eșafod (oricum avea un atașament extrem de mare față de Horea, probabil și față de Cloșca, spre deosebire de majoritatea intelectualității românești a vremii, care se cam dezisesse de acțiunile vulgului, din toamna-iarna anului 1784, ceea ce îl singularizează, îndestul, pe preotul din Maieri, prin această postură a sa de simpatizant evident, cu afișaj public la momentul execuției căpeteniilor, al mișcării țărănești și, mai ales, de apropiat al lui Horea!). Totodată, leșinul părea mai de grabă a fi fost cauzat tocmai de nepronunțarea acestei contramandări a execuției pedepsei (cum cred unii interpreți ai faptelor respective, bine-cunoscute din surse documentare credibile – și adeseori, faptele în sine, corect restituite, vorbesc de la sine, ne transmit mesaje demne de a fi receptate ca atare și reținute ca adevăruri în sine, de epocă)! Istoria este în primul rând o restituire factologică (de factologie pură, credibilă, așezată cât mai mult pe surse documentare propriu-zise, dar și tradiționale, atunci când recoltarea lor este veridică), cât mai corectă!

Dar teatralismul execuției căpeteniilor, transmis de mitizarea eroilor naționali de după realizarea Marii Unirii (mitizare care are desigur rădăcini constitutive anterioare⁷), nu pare a fi în acord cu atmosfera reală a execuției, de

---

⁷ Și nu ne referim acum la distorsionarea și augmentarea fără precedent a acestui mit, în perioada 1948-1989, fiind evident faptul că el a fost în tot cazul preluat din perioada anterioară (nu creat de noul regim din România) și supus unui proces de vehiculare excesivă (până la devalorizare) și de denaturare interpretativă deosebit de accentuată și de pernicioasă pentru cunoașterea istorică adevărată. Dar, dacă vrem să purificăm simțirea noastră națională actuală de deformările epocii acesteia din urmă (deranjante și nocive), nu trebuie să radem cu totul *procesul și fenomenul nașterii, consolidării și proliferării acestui mit național fundamental al românismului*, ci, trebuie să îl așezăm pe suport documentar (dacă se mai poate), oricum să îl analizăm cu spirit critic și să îl punem în lumină, pentru că, deși ne găsim în fața unui *mit, cu rădăcini anterioare anului 1918, rolul său a fost fundamental în definirea identității noastre naționale!* Miturile au fost întotdeauna mai mobilizante decât realitatea goală, în istoria popoarelor, putem crede, așa și în istoria noastră! Iar în acest caz considerăm că vorbim de un *mit*, în centrul căruia, iată, alături de figura predominantă a lui *Horea*, stă, foarte aproape, și cea a protopopului *Nicolae Rațiu*, al Bălgradului, făcând din el un personaj de mare importanță și reprezentanță al istoriei naționale. Cu critica perioadei, așa-zis comunistă, din istoria noastră, nu trebuie să ne eliminăm *fundamentele constituirii noastre identitare (mitice și reale)*, de dinainte de 1948, ele având încă mare actualitate, ci, să le remodelăm și să le redăm forța pe care au avut-o, în definirea noastră ca popor

suferință tragică, de derută, de spaimă, nu numai a căpeteniilor supuse supliciuului (deși despre Horea se acceptă îndeobște că se îndreptase destul de liniștit înspre locul supliciuului!), ci, inclusiv, cu starea preotului din Maieri, aflat atât de aproape de condamnați! Adică, ne pare neconform cu leșinul lui Nicolae Rațiu, rostirea, după ce l-ar fi sărutat pe obraz pe Horea (poate chiar a făcut-o⁸, dar Nicolae Rațiu era, putem crede, mai de grabă paralizat de frică, de îngrijorare extremă, decât locvace!), a cuvintelor (de recuzită teatrală, neverosimile, la o judecată istorică mai obiectivă, în acel moment, de mare tensiune): *Prin mine te sărută un popor întreg!* Mai mult, aceste cuvinte nici nu sunt în tonul ideologiei epocii respective, ci în al uneia ulterioare⁹! Textul nu are noimă de epocă și context, de ideologie de epocă, nu are legătură psihologică cu scena, cu groaza și disperarea momentului, ne pare nouă, e prea detașat și teatral (și nu are nici o certificare documentară, de epocă, motiv pentru care noi credem că ele corespund unei reinterpretări de epocă ulterioară, anume celei interbelice, sau uneia sensibil anterioare, prin care jertfa lui Horea era mitizată exemplar și servită ca model poporului, inclusiv ca pretext de mândrie națională, deformare preluată și accentuată și mai mult în epoca de după 1948)! Tot așa nu putem admite ușor că Horea ar fi chiar strigat, pe de eșafod¹⁰: *Mor pentru popor!*, chiar dacă cuvintele (în limba germană) i s-au atribuit într-o gravură de epocă, din spațiul german (după un rețetar ideologic iluminist, sau chiar mason!), pentru a spori suspansul și a crește audiența și vânzările reprezentării respective, dar din alte surse documentare interne contemporane ele nu ne sunt cunoscute (cel puțin nouă, la nivelul actual de documentare)!

Legat de aceleași evenimente, nu credem - dar aceasta nu este decât o altă ipoteză de reinterpretare a noastră - de asemenea, că Nicolae Rațiu chiar a dispus să fie pictate în *Biserica* din Maieri chipurile lui Horea și Cloșca, pentru că nu putea, sub aspect canonic și fără o aprobare superioară, care oricum nu s-ar fi dat, să facă o astfel de derogare, de capul său, de la regulile erminiilor și

---

și națiune modernă, în paralel cu încercarea de reconstituire istorică cât mai apropiată de adevăr a unei perioade, sau a alteia, dinainte și după 1918, dinainte și după 1948.

⁸ Ideea pare să plece în istoriografie de la protopopul Alexandru Baba (vezi Baba 1939-1942, p. 348-350).

⁹ Menționăm că semnalarea unor astfel de episoade, cu redarea unor astfel de spuse, nu apare în bibliografia istorică propriu-zisă a răscoalei (sau „revoluțiunii”). Vezi în acest sens îndeosebi Densușianu 1884, p. 446 sqq; Prodan 1979, II, p. 486, 487, 491 sqq, dar și Iorga 1937, în care se sublinia, cât de puțin cunoaștem, de fapt, din istoria reală a evenimentului și din biografia credibilă a căpeteniilor mișcării etc.

¹⁰ Se pare că începuse să vorbească, dar nu ar fi rostit neapărat aceste cuvinte, ci, altceva, se crede. I s-a aplicat lovitura de grație mai repede, și ca să nu poată vorbi, eventual, mai mult, nu numai ca să i se curme, cumva, suferința (!). E și acesta un fapt posibil (admisibil ca interpretare), de analizat, mai cu atenție, în viitor!

rigorilor de epocă ale realizării picturilor bisericești murale ale vremii sale¹¹, deși, totuși, schițe ale portetelor celor trei conducători de la 1784-1785, pentru pictura murală de la Maieri, s-au păstrat în arhiva familială a pictorului Traian Achim din Alba Iulia, care chiar a repictat biserica, dar aceasta, doar în perioada interbelică¹²! Însăși *reprezentarea celor 3, împreună*, deși Crișan a fost perceput ca având un traiect oarecum diferit de Horea și Cloșca (și oficial era considerat sinucigaș), într-un *medalion*, sau *într-o scenă în care erau spovediți și împărtășiți de confesorul lor*¹³, era de tip *conceptual pictural interbelic, modern*, și nu de sfârșit de secol al XVIII-lea, respectiv de prin primii 1-4, maxim 5 ani ai secolului următor! Dar în privința acestor reprezentări din biserica de la Maieri I mai trebuie făcute cercetări documentare, pentru a putea susține propriu-zis ideea noastră că Nicolae Rațiu nu ar fi putut nicidecum include (decât extrem de mascat și cu riscuri enorme, ceea ce nu pare din start verosimil, și nici măcar în spiritul ideologiei de epocă!) în pictura murală a bisericii amintite portretele lui Horea și Cloșca, necum pe cel al lui Crișan, care potrivit versiunii oficiale se sinucisese (deși, se crede, mai mult sau mai puțin, că nu așa au chiar stat lucrurile, deoarece sinuciderea i s-ar fi înscenat¹⁴), ceea ce de altfel ne și

---

¹¹ Or, pe pereții *bisericilor* nu puteau fi reprezentați decât sfinți, după un anumit tipic, iar mireni doar ca donatori sau ctitori (eventual ca damnați)! Cine îi sanctificase pe conducătorii răscoalei, în epoca lui Nicolae Rațiu? Nimeni, cum bine știm! Și atunci cum să îi reprezinte pe pereții *bisericii* din Alba Iulia, când nici măcar slujitori ai *bisericii* nu fuseseră, respectiv arhieriei, protopopi etc. ci, doar simpli mireni răzvrățiți, percepuți oficial ca răufăcători? Credem de asemenea, ca ipoteză de lucru - trebuie făcute desigur cercetări documentare mai profunde în acest sens -, că reprezentările respective au fost introduse în *biserica* din Maieri, doar după realizarea picturii murale a *Catedralei Încoronării*, în 1922, relativ la puțin timp după aceea, de către pictorul Traian Achim (1885-1945), elevul apropiat al lui Costin Petrescu, care pictor local chiar a repictat *lăcașul*, dar, din păcate, reprezentarea sa nu se mai păstrează, pentru că noi nu știm să conservăm nici măcar o mostră artistică din secolul al XX-lea (respectiv pictura datorată lui Traian Achim, de exemplu, de prin anii 1924-1926), darmite una și mai veche (eventual contemporană lui Nicolae Rațiu)!

¹² Mircea, Fleșer 2008, p. 16-17.

¹³ Adică Nicolae Rațiu s-ar fi reprezentat *pe sine* într-o pictură bisericească, murală, înainte de 1805, în opoziție cu toate practicile și cutumele bisericești și picturale de epocă (ceea ce pare a fi o exagerare conceptuală și de interpretare, din start), împreună cu damnații conducători ai revoltei din 1784-1785? Apoi, Crișan, care pare a fi fost mai degrabă greco-catolic, nu a fost împărtășit, în nici un caz, de Nicolae Rațiu, din câte știm (poate nici Cloșca, de vreme ce, după unele informații, acesta a fost însoțit la execuție de un alt preot neunit, probabil tot al orașului Alba Iulia)! Și atunci, de ce să îl fi reprezentat protopopul, împreună cu Horea și Cloșca, în *biserica* sa? Ar fi primit vreo aprobare superioară în acest sens? Ar fi resfințit vreun arhieriu, după repictare, o astfel de biserică, în perioada de până la 1805 (nici episcopul Vasile Moga de mai târziu, credem noi)? Ar fi putut protopopii ulteriori menține o astfel de reprezentare într-o biserică funcțională, sub regimurile politice următoare? Noi credem că nu! Toate cele menționate ar fi fost însă posibile în 1924-1926!

¹⁴ În ciuda acestor detalii biografice, inclusiv a faptului că Crișan ar fi putut fi greco-catolic, noi credem că ar fi necesară *sanctificarea celor trei eroi ai neamului, împreună*, ca martiri naționali

propunem să întreprindem cu altă ocazie. Acum sugerăm doar unele reinterpretări, care s-ar putea face în chip mai credibil, pe marginea acelor fapte, reale, sau doar atribuite de urmași, ale protopopului! Și este desigur de cercetat, rădăcinile acestui mit - noi, până una alta așa îl considerăm -, al pictării căpeteniilor răscoalei, în biserica din Maieri, încă din timpul protopopului Nicolae Rațiu (care, poate, *in extremis*, are și un suport real, dar nu ne dăm seama care ar putea fi acesta deocamdată, deoarece știm, pe de altă parte că, se pare, iconițe ale lui Horea, în postură de Sfânt au circulat prin zona Abrudului, înainte de 1918, în mediile țărănești, adeseori creatoare și proliferatoare și de povești și reprezentări apocrife, iar sursa ar fi putut fi vreo reprezentare a sa criptată, chiar și din vreo biserică românească, dar noi încă nu am văzut nicăieri vreo astfel de reprezentare, despre care am auzit doar că ar fi putut fi!).

De aceea, și pentru a completa cu câteva noi considerații biografica protopopului (așa cum este ea cunoscută actualmente, cu mari lacune), reluăm cronologic și discutăm câteva aspecte din viața și activitatea sa, atât cât pot fi ele modelate și remodelate la ora actuală, propunându-ne să adâncim considerațiile actuale, pe baza unor cercetări mai susținute, documentare și de bibliografie mai veche (nici pe departe duse până la adevărata scoatere din negura necunoașterii și a uitării, a chipului real al acestui personaj emblematic al istoriei Alba Iuliei și chiar al celei naționale).

Astfel, după piatra de mormânt (nepăstrată, din păcate, ca atare, refăcută în perioada interbelică, cu respectarea conținutului informațional textual al celei originare) și după documente de arhivă incontestabile¹⁵, se poate admite, ca o certitudine, faptul că Nicolae Rațiu s-a născut, probabil la Alba Iulia¹⁶, în anul 1750, iar la moartea sa, survenită în 11 aprilie 1805, avea 55 de ani¹⁷. De asemenea, tot din surse documentare, se știe că a avut o soție, *Agathia*, cu 17 ani mai tânără decât el, decedată în 1803 (lângă care a și fost înmormântat)¹⁸, care i-

---

(așa cum se considera ideologic și în perioada interbelică), de către capii *Bisericilor românești* actuale (în conlucrare reală, în acest înalt scop).

¹⁵ Dreghiciu, Mircea 2005, p. 291-292.

¹⁶ Noi așa considerăm, ca ipoteză de lucru, că s-ar fi născut la Alba Iulia, dar la baza acestei direcții de interpretare nu stă o informație documentară certă! În certificatul său de deces se specifică doar faptul că era „*Lăcuitoriu din Bălgrad de leagea Pravoslavnică Grecească Neounită*” (s. n.), dar aceasta nu însemna și că se și născuse în acest opid! (*ibidem*, p. 291).

¹⁷ *Ibidem*, p. 291-292.

¹⁸ *Ibidem*, p. 292. Din actul său de deces reiese faptul că se născuse în 1767, eventual în primele 2 luni ale anului 1768, deoarece în 5 martie 1803, când murise, avea 36 de ani, fiind înhumată în cimitirul bisericii cu hramul „Buna Vestire”, unde urma să fie îngropat și soțul său, protopopul ortodox al locului, în 13 aprilie 1805! E evident că au fost îngropați amândoi, în cimitirul *bisericii grecilor*? De ce acest lucru, de ce își aveau locul de veci în cimitirul acestei *biserici* și nu în cel al *bisericii* cu Hramul *Sfintei Treimi* al Parohiei Maieri I (care, prin hram, părea a fi mai veche, veritabilă continuatoare a vechii *Mitropolii ortodoxe* a Bălgradului!), unde Nicolae Rațiu pare a fi funcționat, începând chiar din anul hirotonirii sale, în 1768 și până la promovarea sa ca *protopop*

a adus pe lume cel puțin doi copii, pe *Elena*, născută în 1792 și pe *Iosif*, născut în 1796, și pe care i-a părăsit, prin deces, pe când aveau doar 13 și, respectiv, 9 ani¹⁹.

Din însemnări ulterioare, ale sale (dacă realmente aceste însemnări de pe vechi cărți bisericești albaiuliene pot fi socotite ale sale), este de admis, cel puțin teoretic, totodată, că el a putut fi *fiu de preot al locului*.

În 2005, noi am făcut presupunerea, pe baza unei însemnări de pe o carte veche din colecția muzeului albaiulian, redactată cu o cerneală foarte ștearsă și ilizibilă pe alocuri (în locurile cele mai de interes, de altfel, adică îndeosebi acela unde se specifică numele tatălui preotului neunit Nicolae și cel al sumei reale cu care fusese cumpărat, la data menționată, exemplarul respectiv de tipăritură!), că ar fi fost fiul unui preot al locului *Ion*, nume pe care de altfel l-am și pus între paranteze, ca o completare a noastră, sub semnul întrebării (!). Acum, grație sprijinului la documentare, pe care ni l-a acordat Florin Bogdan, și a posibilității de a examina însemnarea pe calculator, cu șansa măririi semnificative a scrisului și analizarea fiecărei slove în parte, putem să punem sub semnul întrebării, dar cu mai multă îndreptățire decât anterior, o variantă de interpretare, mai puțin incertă, decât cea de până acum, în tot cazul, pentru că acum putem citi, aproape corect trei slove ale numelui, care urmează una după alta, respectiv **Th**, **r** și, probabil **n**, cu o slovă, dacă nu cu două suprapuse, dintre care, probabil ultima era **u**(?).

Astfel, dacă anterior citiserăm acest text din *29 aprilie 1778*, sub forma: „1778. Să să știe că acest Molitevnic/ este a lui Nicolae: neonitu/ din Bălgradu: a popi [Ion?] și s-o cumpărat cu bani 14.../ aprilie în 29 de zile/.../”²⁰, acum transcrierea îmbunătățită este: „1778. Să să știe: că acesta Molitv[e]nic²¹:/ este: a[l] popi[i] Nicolae²²: neunitu/ din Bălgr(a)(d)u: a[l] pop[ii] Th[i]r[o]n(u?)²³(?)/ și s[-]o cu[n]părat: cu [lei?] 14(?)²⁴ [...]”²⁵/ april în 29 [de zile?]/”²⁶. Lucia

---

al locului, după 1787? Acolo își avea locul de veci familia din care provenea preoteasa? Eventual, inclusiv cea a protopopului?

¹⁹*Ibidem*, p. 292.

²⁰*Ibidem*, p. 300.

²¹ Cu literă mică: „molitv[e]nic”, în text.

²² Din nou cu literă mică: „nicolae”.

²³ Cu aceste slove *Th*, *r* și probabil *n*, s-ar putea încerca să se întregească și numele *Thodoran*, sau *Thudoran*, cu „odo” sau „udo”, eventual suprapuse, mai ales că un astfel de nume apare, cu chirilice, sub forma „*Todoran din Bălgrad*”, alături de „*Meleti non unitorum*” pe o *Psaltire bălgrădeană* din 1651, cu circulație, probabil locală și acest personaj ar fi putut fi, la rândul său, preot sau ctitor al unei biserici neunită a locului (vezi Mârza, Dreghiciu, 1989, p. 111), derivat eventual de la *Theodor* sau *Thodor*.

²⁴ Cu cifre arabe: „14”, dar sub semnul întrebării, citirea fiind foarte nesigură.

²⁵ Eventual, textul mai continuă, dar nu e sigur nici acest lucru (!).

²⁶ Colecția de carte veche de la *Biblioteca documentară a Muzeului Național al Unirii* din Alba Iulia, cota CVR 179, CVR 180, (însemnarea preotului neunit al Bălgradului este pe fila 31, CVR

Hațegan transcrișese însemnarea astfel, în 1979: „1778. Să să știe că acesta Molitvenic este a popii Nicolae neunit din Bălgrad. Și am cumpărat cu bani. Aprilie în 20 zile”²⁷, ceea ce este și mai fugitiv (și sensibil mai lacunar) decât am încercat și chiar reușit să citim, un pic mai sigur, noi ulterior (!).

Totuși, dincolo de incertitudinea care mai persistă, asupra descifrării integrale a însemnării, *marele progres este acela al citirii, cu certitudine foarte mare, a inițialei* tatălui acestui preot neunit, Nicolae, de la Bălgrad din 1778, pe care putem, cu destul de mare îndreptățire, să îl identificăm, cel puțin provizoriu, cu viitorul protopop ortodox al Bălgradului, de la începutul deceniului ultim al secolului al XVIII-lea (care peste 6 ani avea să îl spovedească pe Horea, putem considera!), și această inițială este în chip cert pentru noi *Th*.

Astfel, ar fi necesar să purcedem la o cercetare documentară mai aprofundată, eventual, pentru identificarea părintelui acestui preot neunit Nicolae de la Bălgrad, de la *Theodor* - pentru că un popă *Thiron* (!) de Bălgrad nu găsim în documente -, eventual supranumit și *Thodoran* (sau *Thudoran*) (?), deoarece un preot unit *Theodor* era specificat în 1733, pentru *comunitatea românească a Lipoveniului*, unde prezența unor sârbi români (adepti ai greco-catolicismului, cel puțin pe moment, veniți de la Lipova), cu supranumele posibil de asemenea *Raț*, devenit nume de familie, ar fi fost desigur destul de posibilă (dar bineînțeles nu avem certificări documentare că acest *Theodor* al Lipoveniului s-ar fi numit și *Raț* sau că el ar fi putut fi, realmente, tatăl lui Nicolae, *peste 17 ani, începând din 1733, respectiv în 1750* (!), chiar dacă prezența sa în aceeași parohie îi este certificată și în 1750, putem crede, și chiar și în 1760-1762, când el este din nou amintit, dar când trebuia, însă, să fi fost destul de bătrân, de vreme ce funcționase ca preot de pe la 1733, cel puțin, acolo²⁸!).

Conscripția caselor și a locuitorilor (*capilor de familie*) orașului Alba Iulia, din 28 octombrie 1698, valorificată în premieră istoriografică la noi, nu de mult, sub aspect istoric, de către Suzana Andea²⁹, ne certifică prezența numelui *Raț* aici, dar din păcate nu în mod special în cartierul Lipoveni, cum ne-ar conveni nouă, mai mult, în acest nou context interpretativ (deși suntem cu mult înainte de 1733-1762, cu toate că, în mare, structura socială a așezării era aceeași și pe la jumătatea secolului al XVIII-lea!), ceea ce constituie totuși un semn că

180). Exemplarul a circulat și pe la Oarda de Jos și știm că Nicolae Rațiu a manifestat un interes deosebit, ca protopop, pentru comunitatea de credincioși de la Oarda, dar din păcate nu știm care e cronologia însemnărilor, volumul ar fi putut ajunge și de la Alba Iulia la Oarda (eventual după moartea lui Nicolae Rațiu, în 1805, dacă acest exemplar chiar i-a aparținut lui!), și nu invers, adică de la Oarda la Alba Iulia (ceea ce ar sugera mai puternic, cumva, existența unor legături de rudenie ale familiei bălgrădene a lui Nicolae Rațiu cu unii membri ai comunității ortodoxe de la Oarda).

²⁷ Hațegan 1979, p. 407.

²⁸ Dreghiciu, Mircea 2005, p. 294-295.

²⁹ Andea, Andea, Dincă, Magina 2013, p. 199-223 (traducerea în limba română).

legarea familiei lui Nicolae Raț de populația lipovenilor nu este, totuși, foarte îndreptățită³⁰, deoarece, de exemplu, bunăoară, în *Conuerația românilor din Lipoveni*, din documentul menționat anterior, nu apare nici un cap de familie cu acest nume, cu excepția specificării unei case a unui iobag al udvarbirăului Ștefan Ratz de Micești, cu numele Slava David, prenumele acestuia fiind în chip evident slav³¹, iar, pe de altă parte, știm că viitorul protopop a fost legat, prin tradiția sa familială, putem crede, de comunitatea grecilor din oraș și de cea a maierenilor, asupra cărora ar fi mai necesar să ne concentrăm pentru a-i identifica, eventual, antecesorii (!).

În contextul documentului din 1698, subliniem faptul că una sunt sârbii propriu-zisi de la Bălgrad, dintre care unii erau hăiuși, alta sârbii maghiarizați, care puteau purta numele de *Ratz* sau *Racz* și alta sârbii românizați, care și ei purtau numele maghiarizat de către administrația oficială, tot de *Raț* (sau *Ratz*)!

Astfel, pe *Strada Cărămidăriei Mari*, apare un nume, care ar fi putut corespunde unui sârb românizat sau unui aromân sau macedo-român sud-dunărean, denumit generic sârb, *Ratz Dumitru*, care nu avea „atârnare de la nimeni”, dar stătea cu chirie și nu era, în nici un caz preot, iar el putea fi foarte bine și sârb-sârb, nu neapărat sârb românizat, sau romanic sud-dunărean, provenit de pe teritoriul vechii Serbii³²!

Interesantă desigur este prezența *Rățeștilor* în cadrul comunității grecești a orașului, constituită din *28 capi de familie* (respectiv din aproximativ *140 suflete*)³³, care depindeau numai de judele lor, *căruia îi dădeau și contribuția* (dar grecii din oraș erau mai numeroși, unii neavând atârnare de la judele acestei comunități distincte a orașului, ci, de la alte autorități!), cei dintâi puși sub stărostia sau judecia „*lui Manuil Grecul* („*Görög*”) ale căror gospodării erau

---

³⁰*Ibidem*. Un Sigismund Ratz și un Marko Racz locuiau, de pildă pe *Strada Sfântul Mihail* (*ibidem*, p. 204), dar aceștia puteau fi foarte bine maghiarizați, deși Sigismund Ratz avea atârnare de judele grecilor și, ca atare ar fi putut fi mai degrabă de rit neunit, decât catolicizat și maghiarizat! Marko Racz, în schimb, stătea în casele lui Racz Mihaly, căruia îi plătea chirie (deși, probabil, erau rude!), amândoi Rățeștii albaiulieni cu pricina, din urmă, locuitori pe *Strada Sfântul Mihail*, având atârnare de honogul orașului și nu de judele grecilor (ceea ce putea însemna că făceau parte din vechea populație a orașului, dinainte de amplasarea aici a comunității neguțătorești amintite, și că erau, în proporție însemnată maghiarizați, chiar adepți ai catolicismului, deși și originea lor a fost tot sud-dunăreană, putem crede)!

³¹*Ibidem*, p. 213-217, dar în casa lui Petru Diacul din Bucerdea Grănoasă stăteau, de pildă, 6 sârbi cu chirie (și aceștia puteau fi chiar capi de familie), iar în casa bisericii (românești, se subînțelegea, putem crede), de pe *Strada Ciugudului*, mai locuiau, de pildă, alți 3 sârbi, prezența lor la Bălgrad nefiind chiar o raritate, în apropierea acesteia din urmă aflându-se și casa hăiușului Raț Ugrin, unde mai locuiau și alți 3 hăiuși, aceștia putând fi, la rândul lor, tot sârbi și ei (p. 217); interesant, cu deosebire era numele lui Ratz Orosz, adică Sârbu Rus (!), în traducere din maghiară (!), care își avea casa pe *Strada Vinului* (p. 219) etc.

³²*Ibidem*, p. 221.

³³*Ibidem*, p. 231.

grupate pe *Strada Grecilor*, locuitori de vază și influență ai orașului, de credință greco-neunită curată, neadepti nici ai vreunei uniri cu calvinii (putem considera), la data documentului (1698).

Dar nu toți membrii comunității grecilor erau grupați pe *Strada Grecilor*, cum am mai menționat. Dintre cei amintiți ca locuind pe *Strada Grecilor* pot fi enumerați îndeosebi: 1. *Ieremia Ratz*, care era „administrator pe moșia fiscală” și, prin slujba sa, avea „atârnare de Înălțimile lor Domnul Gubernator și Domnul Ștefan Apor”, stând cu chirie „în casa fetei lui Ceaușu cel Bătrân”³⁴; 2. *Simeon Ratz*, care avea casă și gospodărie proprie și contribuia „la slujbașii comitatului”³⁵, deci nu depindea de judele Manuil Grecu; 3. Tot pe *Strada Grecilor* exista și casa lui *Raț Stoian*, în care locuiau 2 hăiuși, care nu plăteau chirie pentru casă (aceștia fiind mai puțin probabil sârbi propriu-ziși, cât, poate, unii românizați, sau romanici sud-dunăreni, de vreme ce aveau legături cu comunitatea așa-zișilor greci din oraș, din cadrul căreia cei cu numele de *Raț* nu puteau fi considerați neapărat greci curați, cât, cu probabilitate, mai degrabă, aromâni sau macedo-români, percepuți ca fiind sârbi sud-dunăreni, dar aceasta nu este decât o presupunere, sugerată de numele de familie al acestora, care nu era, în nici un caz grecesc!)³⁶; 4. Un alt așa-zis grec, era și *Raț Crăciun*, care părea a avea, de asemenea, casă proprie și depindea numai de judele grecilor, împreună cu care mai stăteau cu chirie 2 hăiuși (datori cu o chirie anuală de 2, 11 florini), probabil de aceeași etnie cu posesorul casei, sau, totuși, mai degrabă, nu, pentru că afacerile cu subînchirierile nu aveau de-a face cu etnicitatea în mod neapărat (!).

I-am amintit, cu deosebire, pe acești *Rățești*, de sfârșit de secol al XVII-lea, din comunitatea grecilor bălgrădeni, *pentru că printre ei s-ar fi putut afla strămoși, sau rude colaterale ale viitorului preot și protopop al locului, Nicolae Rațiu* (sau ai/ ale soției sale, *Agathia*, care în mod mai mult decât evident a făcut și ea parte din această comunitate cu tradiție destul de veche a orașului - din păcate, în momentul de față, nu știm nimic, noi, cel puțin, ca autoare ale studiului de față³⁷ - despre momentul colonizării prime a acestora aici!), cu

³⁴*Ibidem*, p. 222.

³⁵*Ibidem*.

³⁶*Ibidem*.

³⁷ Este știut însă că Nicolae Iorga admitea prezența unor companii comerciale răsăritene (de „*Răsăriteni, Levantini și Greci*”, în care se puteau include și români sud-dunăreni, chiar din Țara Românească, precum și armeni etc.) pe teritoriul Transilvaniei, cel puțin din cursul secolului al XVI-lea, cu siguranță din prima jumătate a secolului al XVII-lea, conform citatului: „*Cineva-mi spunea despre un asemenea privilegiu dat încă în veacul al XVI-lea și publicat într-o revistă ungurească la începutul veacului al XIX-lea, pe care n'o am la îndemână. Siguranța deplină o pot avea deci numai în ceea ce privește privilegiul pe care l-a dat Grecilor un principe ardelean în bune legături cu Turcii, suzeranii săi, Gheorghe Rákóczy d'întăiu*” (Iorga 1906, p. V). Oricum, autorul menționat publica documente din arhiva *Companiei grecești* de la Sibiu, cel puțin de pe la

probabilitate și ai/ ale „jupânului Raț Andreiu ot Bălgrad”, de la 1764, care, ca un venerabil și cu dare de mână membru al acestei așa-zise comunități „grecești”, a Alba Iuliei³⁸, dar în mod evident, în acest caz concret, român sadea, deși avea numele de familie *Raț*, făcea o senzațională donație de tipăritură râmniceană, împreună cu „soțul dumisale Teudor Safta de la Sadu” (și chiar nu știm dacă *Teudor Safta* era femeie sau bărbat, neavând siguranță deplină în privința numelui și prenumelui, în acest caz³⁹!), precum și cu proaspăt reinstituțitul protopop neunit (ortodox) al Bălgradului, *Simeon Stoica*⁴⁰ (pentru care se plățiseră, se pare, 20 florini renani, sumă importantă desigur), *Mănăstirii de la Plăișorul Ciorii*, însemnarea transliterată de Doina Dreghiciu, în 11 octombrie 1984, la Cioara⁴¹, de o mare valoare documentară urmând a fi și ea reluată și reinterpretată de către noi, cu strădania de a descifra și părțile sale mai greu lizibile, în momentul în care vom avea acces la exemplar.

1639, de când cu probabilitate vor fi existat și grecii albaiulieni, beneficiari și ei ai privilegiului princiar amintit, putem considera (!).

³⁸ Care numai curat grecească nu a fost!

³⁹ Termenul „soțul” sugerează un asociat bărbat (și se mai cunosc destule asocieri de doi bărbați pentru a face o danie de carte vreunei biserici!), deși nu știm dacă în epocă ar fi existat femininul „soție” (pentru că adeseori se folosea masculinul și când era vorba de soția vreunui donator, respectiv același termen: „soțul”). Același lucru, că ar fi fost vorba de un bărbat, ni-l sugerează și faptul că i se dădeau acestui donator ambele nume (ceea ce în cazul soțiilor implicate în donații nu se prea obișnuia, dându-li-se, cel mai ades, doar prenumele, imediat după formula „soțul său...” (!). Și atunci s-ar putea și ca „Safta”, să fi fost nume de familie, iar „Teudor” să fi fost prenume (!). Un alt argument, în același sens, este acela că „Teudor Safta”, nu era din Bălgrad, ci „de la Sadu”, or, dacă ar fi fost vorba de soția lui Andrei Raț, ea ar fi devenit de la Bălgrad și nu s-ar fi specificat expres acest detaliu, anume faptul că provenea de la Sadu (doar dacă nu s-ar fi făcut donația exact cu ocazia căsătoriei celor doi și a aducerii soției atunci la Bălgrad, motiv pentru care se va fi recurs și la donația de carte amintită, la mănăstirea de la Plăișorul Ciorii, pentru ca asupra acestei familii să guverneze auspicii favorabile, dar o astfel de interpretare pare fantezie curată, dacă mai observăm că în cuprinsul însemnării se făcea referire la protopopul în funcțiune al locului, Simeon Stoica, care și el făcea parte dintre achizitorii și donatorii volumului, urmând în înșuruirea acestora imediat după Teudor Safta; situația este ca atare și mai confuză, în acest context în care, protopopul locului urmează, după așa-zisa soție a lui Andrei Raț!). Ce legătura exista între cei trei donatori? De ce protopopul e în urma „jupânului” (care oricât de bogat și venerat ar fi fost, inclusiv de către protopop, era doar un mirean) și a așa-zisei sale soții? Să fi provenit Andrei Raț din Stremț-Teiuș (chiar dacă în 1764 locuia la Bălgrad, ceea ce ar fi însemnat că nu făcea parte din comunitatea „grecească” a orașului, dar în acest caz termenul de „jupân”, specific acestor negustori cu dare de mână, care i se aplica, ar fi de neexplicat!), ca și protopopul? Să fi fost ei rude?

⁴⁰ Numele lui Andrei Raț era redat sub forma „*Raț Andreiu*”, dar cel al lui Simeon Stoica, era în ordinea românească normală, adică prenume - nume, ceea ce ne-ar putea face să credem că și în cazul lui „Teudor Safta”, s-a procedat la fel, și atunci „Safta” ar fi putut fi numele de familie al donatorului respectiv și nu prenumele său! Și cel care făcuse însemnarea, dascălul neunit de la Bălgrad, Ion Fulea, își avea numele scris tot așa, în ordinea românească firească!

⁴¹ Dreghiciu, Mircea 2005, p. 295.

În 2005, noi ne întrebam dacă nu ar putea fi considerat acest *jupân* albaiulian, *Andrieu Raț*, care ar fi putut avea și statut nobiliar (?), așa cum ne îndreptățește să credem titulatura sa (specifică oricum membrilor cu dare de mână și avere ai comunității sau companiei grecești de la Alba Iulia), ca prezumtiv tată al lui Nicolae Rațiu, protopopul de mai târziu (care în acel moment, din 1764, avea 14 ani), dar acum ne este oarecum mai clar faptul că acesta a putut fi, cel mult, o rudă de alt rang, mai mult sau mai puțin apropiată, a acestuia (poate o rudă destul de apropiată, de vreme ce aveau afinități cultural-spirituale atât de asemănătoare și legături atât de strânse cu Mănăstirea de la Plășorul Ciorii, în perioade diferite, însă, desigur!), dar în nici un caz, tată, deși mireanul *Andrei Raț, de la Bălgrad*, a avut o atracție cu totul specială pentru viața religioasă a greco-neuniților din zona Albei Iulia, putând fi considerat și un simpatizant aparte al mișcării lui Sofronie, de la 1760-1761, așa cum și membrii familiei propriu-zise a viitorului protopop au fost! E interesant că în intimitatea acestor *Rățești* de Bălgrad apare și protopopul locului, *Simeon Stoica*⁴²!

Menționăm totodată, în lumina aceluia extrem de valoros document din 28 octombrie 1698, că pare a fi existat o biserică a grecilor, amintită cu totul tangențial, în context, încă de pe atunci, de vreme ce exista o „casă” a bisericii, pe *Strada Grecilor*, în care stătea *Popa Ioan*, care atârna de *episcopul român* (iar în conscripția aceasta nu au fost consemnate și lăcașurile de cult cu vecinătățile lor, ceea ce ne face să bănuim că a putut exista în apropierea acestei case și o biserică, cum era firesc ca grecii să aibă, încă de pe la 1698, ca și un preot al comunității lor, dependent de episcopia românească a locului!)⁴³, pe lângă cea a comunității românești din *Lipoveni* (unde era amintit un *Popa Nicola*, care stătea în *casa preotului de acolo*, probabil, cu sensul de casa parohială de acolo, pentru care însă plătea chirie - și atunci casa respectivă ar fi putut fi mai de grabă o proprietate particulară a preotului de parohie! -, dar nu știm *numele de familie* al acestui acceptabil preot al locului, sau el era cel al amintului anterior *Popa Ioan*,

⁴² Oricum, apropierea aceasta a lui Andrei Raț din Alba Iulia de protopopul Simion Stoica deschide și problema înruderii, eventuale, a familiei celui dintâi și cu Rățeștii mediului grăniceresc de la Teiuș-Stremț, locul de unde provenea și protopopul amintit. Or, în zona Teiuș-Stremț, printre grănicerii colonizați (18 familii), aduși de la Ineu, prin diploma colectivă de la 1665, figurau, chiar de la început și 4 capi de familie, cu numele Racz, ba și încă o familie cu porecla Racz (“.../ 3. *Ioannes Racz/ .../ 9. Paulus Racz/ .../ 13. Ioannes Racz/ 14. Petrus Racz/ .../ 18. Georgius Vak alias Racz*”), ceea ce ar putea însemna și că familia *jupânului Andrei Raț*, de la Bălgrad, cu care protopopul neunit al locului, Simion Stoica, era atât de prieten (poate și rudă, inclusiv cu Teodor Safta de la Sadu!), ar fi putut proveni chiar și din urmașii grănicerilor de la Teiuș-Stremț cu numele de Racz, de la 1665, inclusiv familia lui Nicolae Rațiu, dacă ea se va fi înrudit cu cea a lui Andrei Raț! (vezi în acest sens, al colonizării ineanilor, Bota, Mircea 2016, p. 26-27 sqq).

⁴³ Andea, Andea, Dincă, Magina 2013, p. 217.

care nu ar fi funcționat la biserița grecilor?)⁴⁴ și din *Maierii de Jos*, zonă aflată și foarte aproape de sediul *Mitropoliei*, coborâtă acum la rang de *Episcopie*, doar, de către calvini (dar și ulterior de catolici), unde de asemenea putea fi și o *Biserică*, de cartier, cum s-ar zice, diferită, eventual de Bisericile de la *Sediul Mitropolitan* și mănăstiresc românesc al Bălgradului, dar aceasta este, din nou doar o bănuială colaterală (de vreme ce în *Maierii de Jos* era consemnat *Popa Udre*, care locuia în casa lui *Pap Ianos*, atârând de *Episcopul român*, precum și *Popa Nicolae*, care locuia în „*casa bisericii*”⁴⁵, dar în acest caz expresia putea însemna și că această casă era a *Mitropoliei* sau a *Episcopiei române*, ca de altfel și în cazul celor de de pe *Strada Grecilor* sau din *Lipoveni*, fără ca în jurul lor să fi existat cu necesitate și lăcașuri de cult românești (dar nici ideea aceasta nu poate chiar exclusă încă, cu totul, pentru că documentul din 1698 pare a fi destul de sugestiv și în acest sens, pe care s-ar putea totuși să îl intuim în mod corect!).

Nu putem să nu reamintim și pomenirea indirectă, în același context documentar, a celebrului *Pater Ianăș*, de la Bălgrad, care avea în 1698 2 case, pe un pământ al său, pe *Strada Grecilor*⁴⁶, precum și cea a unui oarecare locuitor al orașului, *Ratz Todor*, poate important pentru considerațiile noastre actuale, ca simplu nume de persoană, din Alba Iulia de odinioară, dependent de „toiajul judei” orașului, pare a se subînțelege (deci neinclus neapărat în comunitatea grecilor), care însă nu avea nici o legătură cu viața bisericească, decât, se pare, ca mirean de rând!

Dar să revenim la biografia lui Nicolae Rațiu, ca fiu și păstor sufletesc al orașenilor neuniți de la Alba Iulia.

S-ar putea, ca hirotonirea sa să se fi petrecut în 1768, conform unei însemnări, de pe un *Antologhion*, probabil de București, din 1766, aflat la biserica neunită de la Maieri, transliterată la vremea sa de către Nicolae Iorga, pe

---

⁴⁴ *Ibidem*, p. 216. Dă de gândit și „*casa bisericii*” de pe *Strada Ciugudului*, în vecinătatea căreia s-ar fi putut afla chiar și o biserică, poate fi legată mai mult de comunitatea grecilor, decât de cea a maierenilor (deși se pare, că e vorba și în acest caz mai de grabă tot de comunitatea celor din urmă, chiar dacă hăiușul *Raț Ugrin*, care stătea în ea, avea atârând de la un jude nespecificat, însă el nu apare pe lista finală a celor care atârnuau de judele grecilor!; să fi existat și un jude al sârbilor?; *ibidem*, p. 223, nr. 360).

⁴⁵ *Ibidem*, p. 225-226. În același loc mai sunt amintite „*casa Episcopului român*”, „*casa bisericii românești*”, precum și „*altă casă a aceleiași biserici*”, în preajma cărora ar fi putut exista, eventual, un lăcaș de cult (diferit de cele două biserici de la reședința mitropolitană, recte episcopală, veche!), așezat în vecinătatea caselor respective! Și ar putea fi pusă în discuție inclusiv eventualitatea ca în locurile specificate să fi existat lăcașuri de cult, modeste, din lemn!

⁴⁶ *Ibidem*, p. 224, case în care stăteau 2 capi de familie, prin bunăvoința lui „*Pater Ianoș*”, care nu percepea chirie pentru ele, semn că nu făcea negoț cu așa ceva. Dar unde locuia, totuși, acesta? La Sibiu în principal, putem crede (unde în 1672 fusese ales *birău* al *Companiei grecești* de acolo, desigur, dar, care, iată, avea proprietăți imobiliare și la Bălgrad și știm că a jucat un rol anume, complex și încă neexplicat pe deplin clar, în istoriografia subiectului respectiv, în timpul realizării unirii religioase, sub episcopul Atanasie (Iorga 1906, p. VII).

care o redăm și noi în întregime, până la încercarea de-a o regăsi și relectura după original și mai ales până la realizarea unei examinări grafologice, sau de scriitură, a acestui extrem de interesant text, care ne deconspiră, putem considera și ceva din personalitatea și *forma mentiset animi*, a acestui deosebit de dotat și pasionat slujitor al bisericii (cum părea a fi chiar de la hirotonire).

Iată textul lui Iorga: „1768. Dechemvrie în 3 zile, în noaptea spre m[u]cenița Varvara, cându am fostu la preoția și s-a arătat o vedenie în noaptea d-întăi, la dieaconiie, că umblamu singuru pintr-o grădină, și era u răpă, și grădina era totu plină de pomi înfloriți, și pe giosu era totu flori, și eu umblamu singuru pin[n]tre flori. Încă a doao noapte, la preoția, amu văzutu în visu aciastă vedenie, că mă dusăi după obicei în biserică, și aflaiu doi arhierii bătrâni în biserică; arhierii[i] era[u] amândoi cu barbe sure, unulu cu altulu de opotrivă. Și mă luară amândoi arhierii[i], și mă dusără în migiloculu bisericii[i], aproape de sfecinecele cele mari, și ținea[u] cu mâinile o coronă toată de aoru, frumoasă, camu veche, mucedă, și o ridicară amândoi arhierii[i] coruna cia de aoru, și o pusără în capu la mine, și întră coruna în capu la mine până la giunătare nasulu. Și ei tot ținea de coronă amândoi, și iară o luară dinu capu de la mine. Și amu eu amu zisu: căci o luați corona? Iară ahierii[i] grăiră cătră mine: că nu este a ta, ci este a Craiului Apafi Mihaiu. Eu zisăiu că n-au fostu Craiu aicia, că icia iaste Țara Rumânească, ci au fostu la noi în Belgradu. Iară ei zisără: aicia a fost întâi. Aciasta videnie cine ar putea să o dezlege plinu de Duhulu Sfântu? Popa Nicolae neunitu, la Belgradu întări[t]...; 1768”⁴⁷.

Ce observații putem face în legătură cu însemnarea și cu faptul că ea i-ar fi putut aparține, la modul real, viitorul protopop ortodox al Bălgradului, fiind realizată chiar cu prilejul hirotonirii sale la București (cu probabilitate), deși limbajul textului pare a fi totuși cam prea vetust (dar de bună seamă cel hirotonit atunci nu putea fi prea în vârstă, totuși)?

Alin Albu chiar admite această posibilitate și comentează textul în sensul că ar fi fost o previziune, ciudată, desigur, dar plină de înțeles, a realizării unității de neam a românilor, în sensul că această unitate, inclusiv politică, ar fi existat cândva în trecut, când craiul Ardealului, nu neaparat Mihail Apafi, ci unul din vechime probabil și mai mare, ar fi domnit și peste românii de dincolo de munți și e interesant că în această viziune centrul de putere, extinsă și peste zonele de dincolo de Carpați, ar fi existat aici în Ardeal, mai exact la Bălgrad⁴⁸!

⁴⁷ Iorga 1906 a, p. 32.

⁴⁸ Albu 2017, p. 180: „O ultimă [ea era de fapt timpurie, doar autorul a analizat-o la urmă, n. n.] însemnare aparținând protopopului Nicolae Rațiu, din cele pe care le amintim aici – și poate cea mai importantă – se găsește pe prima pagină a unui Antologhion păstrat în arhiva parohiei «Buna Vestire» Centru din Alba Iulia. Este vorba de o prevedere a sa din anul 1768, care poate fi considerată ca dând expresie cu anticipație de 150 de ani actului epocal al Marii Uniri de la 1918, ceea ce demonstrează acutul său simț istoric”. În nota 11, pe aceeași pagină, autorul trimitea la un

În primul rând, ne întrebăm dacă diaconirea și preoțirea sa s-ar fi putut petrece la modul real, la vârsta de doar 18 ani, câți ar fi putut avea la data respectivă, viitorul protopop al Bălgradului. În extremis, afirmăm că da, dar acesta era totuși un caz destul de special și candidatul la preoție ar fi trebuit să aibă o foarte bună învățatură teoretică și practică (în sensul cunoașterii practice a oficerii slujbelor) în bransă, pe care, la o vârstă atât de crudă nu ar fi putut-o avea, decât dacă s-ar fi ucenit din greu în anii anteriori, cel puțin de pe la vârsta de 16 ani, eventual chiar cu tatăl său, fost preot și el, putem crede, eventual, inițial, greco-catolic, dacă îl putem identifica cu *Theodor* de la 1733-1762 (cum încercasem anterior), trecut însă la ortodoxie, în contextul frământărilor sofroniene (!). Oare se și căsătorise, la aceeași vârstă, sau fusese uns preot celib (nu prea ne vine a crede, totuși!) - deși căsătoria sa în 1768 nu pare a fi fost întru totul reală, deoarece ulterior Nicolae Rațiu s-a căsătorit cu Agathia (mult mai tânără decât el), ceea ce ar fi însemnat (dacă se căsătorise și în 1768) ca era bigam! Dar dacă ar fi fost uns preot celib, nu s-ar mai fi căsătorit de loc și nu știm să fi existat această practică la neuniți, în mod curent (!).

Singura soție a lui Nicolae Raț (pe care o cunoaștem) pare a fi fost Agathia (care avea în 1768 doar un an, ea fiind născută prin 1767, putem considera!), cu care s-a căsătorit abia mult mai târziu, respectiv, cu probabilitate, prin 1783-1784, când aceasta din urmă avea vreo 16-17 ani, sau numai cu câțva timp înainte de 1792, când ea avea în jur de 23-24 de ani și când se năștea fiica lor Elenna, primul copil cunoscut din documente al protopopului! Poate mai avusese și alți copii, anterior, dintr-o altă căsătorie. Dar posibilitatea de a fi fost bigam (în sensul de recăsătorit, după decesul primei soții) nu s-a specificat anterior studiului din 2005, în legătura cu biografia sa de slujitor al Bisericii (dar o astfel de posibilitate se insinuează totuși)! *Agathia* părea a fi făcut parte din membrii *Companiei grecești* de la Alba Iulia, după prenumele său (ca și după cel al fiicei sale, scris *Elenna*) și întrebarea este dacă și Nicolae Rațiu provenea din același mediu (respectiv, dacă, în epocă, ar fi fost agreată, chiar permisă, căsătoria unei fete de bună condiție materială, cu probabilitate, cu un nemembru al comunității negustorești respective)? Numai dacă starea materială și condiția socială a pretendentului ar fi fost corespunzătoare (eventual superioară), putem crede (iar situația aceasta pare a pleda destul de mult și pentru proveniența familiei lui Nicolae Rațiu din categoria acestor bogați negustori locali ai Alba Iuliei, denumiți generic încă *greci*, dar care nu erau neapărat de etnia respectivă, ci, unii dintre ei puteau fi români sud-dunăreni, sau macedo-români etc.; situația

---

text, găsit în fondul parohiei, intitulat *Scurt istoric al construcției bisericii ortodoxe române din Alba Iulia Maieri I* (Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale, fond *Parohia ortodoxă Alba Iulia Maieri I*), al cărui autor ar fi putut fi domnul Ioan Pleșa, în opinia noastră, dar până la ora actuală noi nu am examinat acest text.

însă nu este categoric clară în privința provenienței familiei lui Nicolae Rațiu, existând încă și o marjă de îndoială în acest sens).

Deci rămâne persistentă întrebarea dacă Nicolae Raț a mai fost căsătorit, înainte de căsătoria cu Agathia, întrebare pe care ne-o puneam, din alt unghi de vedere, și în 2005⁴⁹, respectiv nu din acela al preoțirii sale la o vârstă atât de timpurie pentru un preot de mir, pentru că hirotonirea presupunea și căsătoria preotului de obște, necelibe. Hirotonirea sa în 1768, pledează tacit și pentru căsătorirea sa în acel an, respectiv pentru ideea că înainte de Agathia mai avusese o soție, cu probabilitate și copii, dar aceștia nu păreau a fi trăit prea mult(!). Deci devine tot mai admisibilă ideea că a fost totuși bigam, adică recăsătorit a doua oară, cel puțin în perioada când a exercitat și funcția de protopop ortodox al Bălgradului și când a fost căsătorit cu Agathia!

Așa-zisa „bigamie” reprezenta totuși o practică admisă destul de frecvent de *Biserica Ortodoxă*, putem crede, în opoziție cu situația din sânul *Bisericii Greco-Catolice*, unde ea nu prea era tolerată (ca ideologie și directivă), sub pressing catolic, desigur, ci, în general, cu mare asprime combătută, dar mai mult teoretic totuși, decât pactic, pentru că și în sânul acestei confesiuni conscripțiile înregistrau suficienți preoți „bigami”, chiar „trigami” sau „poligami”!

Posibilitatea pierderii soției (chiar și a unor eventuali copii rezultați dintr-o primă căsătorie) denotă o viață personală încercată, deloc senină și liniștită. Nici pierderea celei de-a doua soții (noi așa evaluăm teoretic, deocamdată, situația sa familială), Agathia, în 1803, mult mai tânără și probabil mult adulată, de pe urmă căreia rămâneau orfani de mamă doi copii minori, nu a fost o încercare ușoară, pentru protopop, putem crede, ci, plină de durere, de suferință (!).

Din însemnarea transcrisă de Nicolae Iorga putem bănuși că hirotonirea sa și numirea ca preot, pentru orașul Bălgrad, s-a putut produce la București, sau la Râmnic, oricum în Țara Românească, pentru că *Antologhionul*, pe care își notase visurile, și pe care și-l procurase pe spese proprii cu acel prilej (dacă i l-ar fi oferit vlădica locului, de bună seamă ar fi consemnat acest aspect!), fusese tipărit cu un an înainte la București, sau poate la Râmnic, dar cum Mihail Apafi din vis, n-ar fi putut domni la Râmnic (!), unde nu a fost niciodată scaun domnesc, este de presupus că era vorba de un *Antologhion* de București și personajul nostru a avut acea vedenie cu principele, care chipurile ar fi domnit înainte și în Valahia, în chiar capitala Țării Românești! Desigur, evenimentele respective ar fi putut avea loc și la Râmnic, rămâne de clarificat acest aspect.

---

⁴⁹ Dreghiciu, Mircea 2005, p. 293.

Este de remarcat de asemenea verva plină de personalitate a scriiturii, ca și înzestrarea literară a autorului, care de bună seamă avea darul cuvântării, chiar al fantasmării, dincolo de arhaicitatea unor expresii!

Un alt moment legat de biografia tânărului preot greco-neunit Nicolae Rațiu este cel al realizării manuscrisului unei *Psaltiri*, în 1771, comandată de *Ionichie* sau *Ioanichie* (poate totuși) *ieromonahul de la Mănăstirea Plăișoru Ciorii*, copistului *Eustatie* (originar, se pare, din zona Munților Apuseni⁵⁰), care mai apoi a devenit *Psaltirea lui Nicolae Rațiu*, considerată (fără prea mult suport documentar totuși, doar interpretativ, din nou din perspectiva noastră de a vedea lucrurile) ca fiind și *Psaltirea* pe care l-a împărțășit preotul de atunci de la Maieri pe Horea, în 28 februarie 1785! Dacă realmente ar fi făcut acest lucru, apoi, atunci, protopopul l-ar fi consemnat printr-o însemnare specială, putem de asemenea crede (dar, se vede foarte bine acest lucru, nu a notat nimic în acest sens, cu legătura la momentul respectiv, pe exemplarul în cauză, iar lipsa unei astfel de însemnări poate fi și ea deosebit de grăitoare)!

Momentul este deosebit de important și, din nou, *după 1764*, un *Raț* sau *Rațiu* de Bălgrad, putem crede, este relaționat cu lăcașul de cult specificat (de unde pornise mișcarea lui Sofronie), respectiv cu *Mănăstirea Plăișoru Ciorii*, ceea ce are o relevanță deosebită, considerăm noi!

Implicarea lui Nicolae Rațiu pare a fi deosebită, deoarece se pare că el a și contribuit la realizarea manuscrisului, pagini întregi ale acestuia fiind scrise de el, conform informațiilor pe care le putem recolta la ora actuală de pe internet⁵¹, dar din păcate accesul la exemplar, intrat recent într-o nouă colecție particulară, după licitația de la Artmark, este imposibil, cel puțin pentru noi! Și noi regretăm în mod deosebit acest lucru, pentru că ne îndoim, din start, că Nicolae Rațiu a chiar fost implicat în realizarea copiei respective a *Psaltirii*, din anul 1771, paginile care îi aparțineau fiind, în opinia noastră, cu probabilitate, mai de grabă, de dată mai târzie (post 1771) și nefiind legate strict de momentul realizării manuscrisului lui Eustathie, prin prezența copistului, atunci, la *Mănăstirea Plăișoru Ciorii*!

Titlul acestui deosebit de valoros manuscris, cu o valoare patrimonială de vârf, este: *Psaltirea/ Prorocului și împăratului David/ Carele s[-]au scris Acu(m) în zilele Crăiasii/ Marii Theresii și a[le] lui Iosiv Împărat/ fiind arhiereu neunit*

---

⁵⁰ Bâscă 2016, p. 138: „1766-1781 – Din această perioadă datează numeroase manuscrise realizate de copistul Eustatie Popovici, de la schiturile Secu, Brătești și Măgura Ocnei. Copistul era originar din Abrud sau Baia Zlatna” (s. n.). Toate aceste succinte informații urmează a fi verificate și dezvoltate, într-o etapă ulterioară de studiu, pentru a ști mai sigur cine a fost acest important copist și dacă el era într-adevăr din zona menționată.

⁵¹ Vezi <https://www.artmark.ro/arhiva-rezultate-licitatii/licita-ia-imagini-ale-sacrului-283-2018/psaltirea-lui-nicolae-ratiu-de-la-cioara-preotul-duhovnic-al-lui-horea-si-closca-1771.html>, accesat în 7 iunie 2018.

Pravoslavnic/ Prea osfinția sa/ Sofronie Țrlovici, Anu(l) 1771/ Martie, 20/ Și s[-Jau scris cu toată chieltuiala iubi[-]/ toriului de D(u)mnezeu Kyr Ionichie Ie[-]/ romonahul, Sfintei Mănăstiri plăișor(u)/ ce iaste în Ardeal, în hotarul Cioarii/ și s-au scris prin mine Smeritul și mu(l)[t]/ Păcătoșu(l) și lu(i) D(u)[mne]zeu rob Eystathie Popo/vici//⁵².

Conform descrierii făcută în principal de Florian Dudaș⁵³, manuscrisul are 392 de file, cu dimensiunea de 21,5x16 cm, dintre care filele 1-368 au fost realizate de copistul Eustathie Popovici, iar ultimele 24 de file, respectiv filele 369-392, i-ar fi aparținut, ca redacție, lui Nicolae Rațiu însuși, care în textul explicativ de pe internet (datorat nu lui Florian Dudaș, credem noi, ci, altcuiva, care a popularizat exemplarul) era prezentat ca fiind din Cioara, or, noi nu avem nici o cunoștință despre posibila proveniență a familiei bălgrădene Rațiu, din acest loc⁵⁴!

Desigur, aceste ultime file ale manuscrisului (care nu par a fi făcut parte din textul *Psaltirii*, deoarece cel din urmă, în mod normal, ar fi trebuit să se încheie pe fila 368 verso, pentru ca Eustathie să își fi onorat pe deplin comanda pentru care fusese solicitat de ieromonahul Ionichie!) rămân încă o enigmă pentru cercetător, câtă vreme accesul la exemplar este imposibil, în condițiile în care deținătorul actual al acestuia nici nu acceptă să i se cunoască identitatea (din motive de securitate, desigur)! Dar, poate, și conținutul acestor file va fi publicat, ajutându-ne să înțelegem mai bine modul în care Nicolae Rațiu, posesor real, de netăgădit al exemplarului, poate fi raportat mai exact la acest text, respectiv la reala legătură, incontestabilă, dar nu știm încă exact de ce fel, care a existat între el și fostul ieromonah de la Plăișoru Ciorii, Ionichie!

Cu toate acestea, s-ar putea crede și că aceste file, care nu au neapărat legătură cu textul *Psaltirii*, au fost adăugate de către Nicolae Rațiu, care chiar a intrat în posesia exemplarului copiat de Eustathie, la un moment dat (nu de la început, cum se mai poate crede, în faza actuală de investiare, ci mai, târziu, cu probabilitate doar în perioada când era în mod cert protopop de Bălgrad, ceea ce se insinuează de asemenea în considerațiile care se pot face actualmente, în stadiul nostru de documentare indirectă), doar atunci când cel menționat a devenit cu adevărat posesor al său (!). Astfel, noi credem că el nu a avut nici un aport la realizarea copiei *Psaltirii* din 1771, obligație asumată și dusă la bun sfârșit, contra cost, de copistul menționat, care se pare că a și stat la *Mănăstirea de la Plăișoru Ciorii*, tot timpul cât a efectuat lucrul la acest valoros elaborat caligrafic și artistic.

⁵²*Ibidem.*

⁵³ Vezi în acest sens și Dudaș 2017, p. 245-261.

⁵⁴ Dar nu ar fi totuși exclus, sub aspect teoretic, dată fiind atracția deosebită a unora dintre membrii acestei familii bălgrădene pentru acest loc, inclusiv a protopopului Simion Stoica, în 1764! .

Ca atare, credem că *Nicolae Rațiu de la „Cioara”* (!) - ceea ce pentru noi constituie, până la proba contrarie, o informație foarte incertă - nu a copiat, nici măcar o filă a *Psaltirii*, atunci, în 1770-1771 (sau poate numai în lunile de început ale anului 1771), stând și el la *Mănăstire*, alături de Eustathie, deoarece filele de la sfârșit, scrise de el (eventual mai târziu!) au putut fi alipite textului *Psaltirii* abia în momentul în care cel specificat a devenit posesorul indubitabil al acestui valoros exemplar, pe care eventual l-a supus unei relegări parțiale (ceea ce nu pare foarte plauzibil, dar nici chiar de exclus, în sensul că ar fi completat doar sistemul de coasere al caietelor, adăugând la sfârșit paginile redactate de el, într-o etapă ulterioară, recurgând la serviciile unui legător⁵⁵). Totuși, legătura manuscrisului (coperțile, urmele de cheutori, sistemul de coasere al caietelor *Psaltirii*, forzațul anterior etc.), extrem de importantă și valoroasă, originală (ceea ce sporește foarte mult de asemenea valoarea patrimonială a exemplarului), pare a data din intervalul *20 martie-29 mai 1771* (ceea ce poate corespunde și unei *datări aproape incontestabile* a acesteia și, desigur, ne putem întreba cine a realizat manopera, tot copistul, sau vreun călugăr al *Mănăstirii*, eventual însuși Ionichie etc., în perioada respectivă, la *Afteia!*), deoarece pe *coperta I în interior* și pe *forzațul I recto* s-au scris *însemnări categoric date în 1771 și 1772!* Și apropo de legătură, contează foarte mult și hârtia forzațurilor, dacă ea este sau nu identică cu hârtia folosită de copist, iar în acest sens ar fi foarte importantă publicarea filigranelor tuturor foilor de hârtie intrate în componența exemplarului. Dar până la efectuarea unor cercetări mai aprofundate de acest tip, este totuși de admis că *legătura volumului este databilă în 1771*, în proporție însemnată, sau integral, și că în acesta au fost incluse, cu probabilitate, chiar de la început, și paginile redactate de Nicolae Rațiu, viitorul protopop neunit al Bălgradului (deși, vag, se insinuuează și ideea că, eventual, acestea ar fi putut fi adăugate exemplarului într-o perioadă

---

⁵⁵ Și spunem acest lucru pentru că *nu sunt* însemnări legate de confecționarea legăturii exemplarului. Dar, în intervalul *20 martie-29 mai 1771*, pe parcursul a două luni, deținătorul prim al manuscrisului, ar fi putut foarte bine apela la serviciile unui legător de cărți, specializat, dacă Eustathie nu ar fi știut și legătorie, astfel ca în momentul în care ar fi făcut cadou volumul, celui căruia îi fusese destinat de la început, el să fie în stare funcțională, pe deplin, adică legat și cu coperți îmbrăcate în piele, cu ornamentație ștanțată și cheutori, după cerințele de epocă ale confecționării unui atare artefact. Ca atare, este de presupus că acesta a fost oferit beneficiarului său, atât de adulat de ieromonah, legat, și nu dezlegat, ca un dar întreg, finisat, nu parțial! Realitatea putea fi și inversă, în sensul că el ar fi putut fi oferit dezlegat (dar numai strict teoretic, pentru că însemnările de pe coperta întâi și de pe forzațul corespunzător din 1771 și 1772 infirmă o astfel de posibilitate), iar în acest caz numai expertiza unui legător-restaurator ar putea stabili dacă volumul a fost, sau nu, doar legat, sau relegat! Ne-ar interesa desigur foarte mult și o astfel de expertiză care ne-ar spune multe, indirect, dar indubitabil și despre regimul de proprietate la care a fost supus exemplarul, cu adevărat, de-a lungul vremii, în acest sens fiind foarte utilă și datarea cât mai exactă a coperții sale originale, în integralitatea sa, precum și excluderea posibilității ca foile datorate lui Nicolae Rațiu, din cuprinsul volumului, să fi fost adăugate ulterior anului 1771.

ulterioară, la o relegare parțială a sa, mai de grabă la o coasere adițională a lor, prin ancorare la blocul anterior al cărții, iar în acest caz, doar forțașul posterior ar fi putut fi înlocuit, pe care, de altfel, se pare că nici nu se păstrează alte însemnări!). De aceea, noi considerăm că este absolut necesară cunoașterea conținutului acestor foi, natura hârtiei folosită la redactarea lor etc., atât pentru evaluarea mai corectă a valorii și importanței în sine a exemplarului acesta de mare interes patrimonial, cât și pentru cunoașterea propriu-zisă a naturii relațiilor viitorului protopop cu locatarii *Mănăstirii Afteia*, în mod special cu ieromonahul Ionichie (care, deocamdată pentru noi sunt încă destul de neclare), inclusiv a momentului în care acesta din urmă a devenit proprietarul real al manuscrisului! E și un moment aparte al biografiei viitorului protopop, pe care doar acum facem primele eforturi pentru a-l înțelege.

Astfel, recapitulând, informațiile pe care le putem recolta liber doar de pe internet, semnalăm următoarele constatări:

1. Comanditarul și primul posesor al exemplarului a fost **Ionichie**, ieromonahul de la *Mănăstirea Plăișoru Ciorii*, călugăr de aleasă spiritualitate, cum îl deconspiră însemnarea sa de pe forțașul I recto, al volumului, posesor al unei scriituri mai frumoasă, poate, decât cea a copistului. Iată ce scria: „Adecă e(u), Ionichie (sic!) I[ero]mon[ah]/A(m) dăru[i]t/ această carte lui Nicolae A(l)/tatulni, să-i fie dăruită ca să mă po[-]/mănească 1771 29 Mai”⁵⁶. Deci, din 20 martie (când copistul își ducea la bun sfârșit comanda) și până în 29 mai 1771 *Psaltirea* s-a aflat în posesia acestuia⁵⁷.

⁵⁶<https://www.artmark.ro/arhiva-rezultate-licitatii/licita-ia-imagini-ale-sacrului-283-2018/psaltirea-lui-nicolae-ratiu-de-la-cioara-preotul-duhovnic-al-lui-horea-si-closca-1771.html>.

⁵⁷ Însemnarea amintită și momentul copierii *Psaltirii* (în 1770-1771), la *Afteia*, de către Eustathie, la solicitarea ieromonahului *Ionichie*, vorbesc incontestabil despre activitatea cultural-spirituală a acestui prea puțin cunoscut ieromonah al *Mănăstirii de la Plăișorul Ciorii* (vezi despre context și Meteș 1936, p. 45-50). Astfel autorul menționat releva faptul că același ieromonah lăsa o însemnare pe o *Evanghelie*, de București, din 1770 (!), conform căreia o cumpărase de la călugărul Antonie, originar din Tibru, care slujea la *Mănăstirea Râmeț* (nu și atunci, se pare), cu 12 florini renani, închinând-o *Mănăstirii* sale de rezidență, în chiar anul apariției sale, 1770 - dar, se pare că o astfel de ediție, menționată de Ștefan Meteș nu este cunoscută BRV-ului - (!) (*ibidem*, p. 49). Oricum ieromonahul *Ionichie*, care era un adevărat prețuitor de carte românească bisericească, avea și un grad înalt de instrucție, fiind un practicant rutinat al scris-cititului cu litere chirilice, în limba română, scriitura sa de pe *Psaltirea* dăruită lui Nicolae fiind deosebit de frumoasă și cursivă, de plină de personalitate (oglină a unui suflet pe cât de elevat, pe atât de altruist, de dispus să facă daruri spirituale). În 1770-1772 el pare a fi chiar egumen al *Sfintei Mănăstiri Afteia*, deși nu specifică acest fapt, dacă mai vechiul egumen, ieromonahul *Ștefan*, de pe la 1755-1763 (poate chiar de pe la 1743!), amintit de asemenea de Ștefan Meteș (*ibidem*, p. 49) nu ar mai fi trăit și, iată acest Ștefan era chiar contemporan cu mișcarea lui Sofronic, de bună seamă direct implicat în aceasta. *Ionichie*, probabil mai tânăr, pare a-i succeda lui Ștefan, în funcția de egumen, deși în 1770, cel dintâi semna simplu, doar „*Joanichie m. p. ermonah*”, pe așa-zisa *Evanghelie* de București din 1770 (!) (*ibidem*). Din același anturaj mănăstiresc mai este cunoscut și monahul *Chiril*, care tot pe la 1770 (!) picta 2 icoane, la *Plăișorul Ciorii*, transferate mai apoi, după

2. Al doilea posesor este în mod cert acest *Nicolae*, specificat anterior, „*al tatulni*” (?), care era și el slujitor al bisericii, capabil să se roage pentru Ieromonahul *Ionichie*. Este acesta *Nicolae al Bălgradului, neunitul*, cel hirotonit în Țara Românească în 1768? Ar fi posibil, chiar ca el să fi avut tată comun cu *ieromonahul Ionichie*, darul respectiv, de mare încărcătură spirituală și sufletească făcându-se astfel, cu probabilitate, între frați (!). Și dacă, într-adevăr, acest Nicolae, probabil frate al lui *Ionichie*, este identic cu Nicolae Rațiu al Bălgradului, atunci, într-adevăr putem considera că exemplarul *Psaltirii* i-a aparținut, fără nici un dubiu, de la început (respectiv imediat după copierea sa) viitorului protopop greco-neunit al Bălgradului, putând fi folosit inclusiv la împărtășirea lui Horea și, eventual, Cloșca (sub aspect strict teoretic, nu și practic neapărat, pentru că nu există, cum mai specificam, indicații documentare directe în acest sens)! Dar dacă nu este o identitate de acest fel? Dacă, de exemplu acest Nicolae i-ar fi fost tată lui *Ionichie* și lui Nicolae Rațiu și de fapt vorbim de doi Nicolae (și atunci toată teoria noastră cu tatăl acestuia din urmă, care ar fi avut inițiala numelui *Th* ar cădea, inclusiv identitatea dintre hirotonitul de la 1768 și viitorul protopop al Bălgradului), absolut distincți? Între aceste două personaje (pe care le inventăm, le dihotomizăm, doar pentru a da curs unor interpretări foarte libere, necesare ca termen opus de gândire), pentru că grafiile așa-zisului lui Nicolae, beneficiarul darului lui *Ionichie*, de pe exemplar, par a diferi de cele ale protopopului de mai târziu, în mod sensibil (ceea ce este o realitate ușor sesizabilă, dar aceste deosebiri s-ar putea datora modurilor diferite în care un om poate scrie în diferite momente ale vieții sale și sub influența unor curente ale modului de scriere, predominante în anumite decenii, ca un fel de modă sau stil de scriere, cu cvasicapitale, cu cursive, al unei anumite perioade, la nivelul Transilvaniei, chiar și în privința scrisului cu chirilice). Iată ce scria pe exemplar beneficiarul darului, cu chirilice: „Aicea M[-]am Iscăli[t] e(u) Nicolaus Popăvi[ci]” (și forma *Popăvici* pare vetustă, dar acest iz arhaic este contracarat de latinizatul *Nicolaus*, care ar fi putut fi utilizat și de un tânăr, așa cum proceda de altfel și propriu-zisul protopop, mai târziu⁵⁸), ca un fel de

---

dezafectarea *Mănăstirii*, spre sfârșitul deceniului al 9-lea al secolului al XVIII-lea, în iconostasul *Bisericii* din Cioara (!). În *Biserica* din Cioara se mai păstra, prin 1936 și o „*Învățătură...*”, probabil o *Învățătură bisericască*, tot de București, pe care însuși Sofronie ar fi notat: „... este a popii Stan din Ciora, feciorul răposatului preot Ivan, din Țara Românească, cumpărată cu zloți 24 vleat 1750, de Constantin dascâl” (*ibidem*). Iar în contextul existenței unor informații atât de puține și nesigure, despre trecutul *Mănăstirii Maicii Domnului* de la *Plășorul Ciorii*, ne dăm seama care este valoarea, *cu totul specială*, de maxim interes, a acestui exemplar manuscris, care ne reînvie în chip de netăgăduit viața spirituală a acestui lăcaș mănăstiresc, înaintea faptului că, până la urmă el i-a aparținut viitorului protopop Nicolae Rațiu al Bălgradului!

⁵⁸ Partea vetustă pare a semăna cu stilul tânărului hirotonit în 1768, parcă! Totuși, de ce acest Nicolae nu își zice de pe acum și *Raț*, ci *Popăvici*? Și știm că îndeobște preoții din neamul lui *Sofronie*, care slujiseră la Biserica din Cioara, își ziceau *Popovici* (seria lor fiind, în intervalul

confirmare în scris a primirii donației făcute de ieromonah și a intrării în posesia sa. Și e clar că acest *Nicolaus Popăvici* intra în posesia exemplarului în 29 mai 1771, la *Plăișorul Ciorii*, desigur, prezența sa acolo fiind de bănuie (deși și Ionichie s-ar fi putut deplasa, eventual la Bălgrad, pentru a-i oferi exemplarul noului său posesor)! Același nou posesor al manuscrisului, mai scria pe Coperta I, verso, cu o grafie diferită îndestul de cea mai solemnă a însemnării anterioare (scrisul fiind acum unul mai rapid, mai uzual, tot cu chirilice): „la Stoica Marcul d(?)î[n] Tiu[ț]⁵⁹ i[-]a(m) da[t] pă prune/ ferdela câte ou(n) petac i[-]a(m) [dat?] banî: 6: măr[iași?]/ 1772 iulii 9//”, imediat sub acest text scriind în 1804 Nicolae Rațiu, în chip indubitabil, cu mâna lui, și în limba latină, cu litere latine, cu un an înainte de moartea sa: „An[n]o 1804 Scripsit Nikola[-]/ us Rátz m. p.//”⁶⁰.

aproximativ 1680-1839, așa cum o consemna Ștefan Meteș: Ivan (1680-1720) - Stan, adică Sofronie însuși (1720-1750) - Ioan (1750-1799) - George (1799-1839)! Să fi făcut parte acest *Nicolae Popăvici*, din 1771, din acest neam și să fi fost el părintele, atât al lui Ionichie, cât și al viitorului protopop? Să fie el însuși viitorul protopop? Atunci, ar fi posibil ca rășteștii din care se trăgea viitorul protopop al Bălgradului să fi fost originari chiar și de la Cioara, ceea ce nu prea putem accepta totuși! Dar cum Ivan, întemeietorul acestei dinastii de preoți ai locului, era originar din Țara Românească, ne putem întreba și dacă numele său de familie nu putuse fi, totuși, cel de Raț? Oricum, trebuie că va fi existat o legătură de rudenie între familia viitorului protopop și cea a acestor *Popovicești* de Cioara, inclusiv Nicolae Rațiu putându-și spune prin extensie, în momentul 1771 *Popăvici* (pentru că și el a fost fiu de preot, ceea ce numele desemna), mai ales dacă tatăl său ar fi descins din aceeași încrângătură preotească de la Cioara (să fi fost el eventual frate cu Sofronie însuși?), dar lucrurile nu sunt nici pe departe clare! (vezi Meteș 1936, p. 47).

⁵⁹ Nu pare a fi fost Tăuți, totuși, ci, mai de grabă, parcă, totuși, *Tiuș* (?). Să fi avut tangență acest „*Nicolae tatulni*” legătură cu *Teiușul*? Numele de *Marcu Stoica*, pare a trimite la un membru al familiei lui *Simion Stoica*, cu probabilitate din zona Teiuș-Stremț! Și atunci, de ce să fi fost Nicolae Rațiu originar din Plăișoru Ciorii, când pare a avea legături de afaceri economice cu cineva din zona mai apropiată Teiușului, decât cea a Ciorii! Exemplarul pare a exista încă din 9 iulie 1772, de fapt din 29 mai 1771, putem considera, în zona aceasta, mai de grabă a Bălgradului și a Teiușului apropiat, în posesia popii Nicolae (care pare realmente a fi mai de grabă viitorul protopop, decât un tată omonim al acestuia și al ieromonahului Ionichie), deși grafiile de pe exemplar, datorate acestui prim posesor al volumului manuscris, de după Ionichie, diferă într-atât. Și atunci sensul donației ieromonahului Ionichie pare a fi către un frate al său, de tată (al cărui nume de părinte însă nu îl mai menționa), Nicolae (viitorul protopop), ceea ce ar putea însemna și că slujitorul de la *Mănăstirea Plăișoru Ciorii* ar fi fost de origine din zona Bălgradului, cel mult, lărgind cadrul, din cea a Teiuș-Stremțului (!). Expertiza grafologică, specializată ar fi desigur foarte bine-venită, pe lângă cea a legătorului de elită, în acest caz destul de complicat al însemnărilor marginale de pe acest exemplar de manuscris, deosebit de valoros (care dau de furcă în primul rând din cauză că nu sunt unitare și nu par chiar așa ușor a fi de aceeași mână, chiar când e vorba de posesorul exemplarului Nicolae)!

⁶⁰ De ce a ținut protopopul să se semneze în acest an, în mod deosebit, pe exemplar, dacă el se afla în posesia sa încă de la 1771? Ceva este ciudat, oricum, cu sensurile acestei însemnări și cu utilitatea așternerii sale pe exemplar, exact sub însemnarea mai veche, din 1772! Ductul celor două scriituri, considerate că ambele îi aparțin lui Nicolae Rațiu, una cu chirilice, alta cu latine, realizate la distanță de 32 de ani (interval de timp foarte mare), pare a diferi, în sensul că ar aparține unor

3. A fost **Nicolae Rațiu** un al treilea posesor al exemplarului, diferit de Nicolaus, beneficiarul prim al darului lui Ionichie (dar al doilea posesor al său)? Cam greu de admis, sub aspect interpretativ, deși grafiile celor așa-ziși doi Nicolae (probabil totuși unul singur⁶¹!), de pe exemplar, diferă oarecum, în chip relativ clar. Cea mai frumoasă însemnare a lui Nicolae Rațiu, din acest context documentar, este, în tot cazul, cea de pe forzaț I recto, cu conținutul: „Această

---

mâini deosebite, nu neapărat unuia și aceluiași autor (dar, sigur, aceasta este doar o impresie, pe care însă totuși trebuie să o supunem cercetării mai atente)!

⁶¹ Spre această interpretare ne conduce ideea că, totuși, tatăl viitorului protopop, a putut avea, mai degrabă inițiala *Th*, iar termenul „*tatulni*” (atât de derutant pentru noi), din însemnarea lui *Ionichie*, pare a avea totuși înțelesul de „*al tatălui nostru*”, din care, destul de confuz însă, ar putea rezulta și că *Ionichie* de la *Plăișorul Ciorii* i-ar fi putut fi rudă lui Nicolae, viitorul protopop de Alba Iulia, chiar, eventual, frate, dacă aveau același tată (!). Dacă așa ar fi stat lucrurile, atunci între frați ar fi existat o legătură sufletească deosebită, un pic cam ciudată și neobișnuită, față de un tânăr de doar 21 de ani câți avea, la acea dată, viitorul protopop de Bălgrad, desigur mult mai firească față de un eventual tată, mai în vârstă și mai venerat de fiu (*Ionichie*), dar s-ar fi putut ca *Ionichie*, eventual mai în vârstă decât fratele său Nicolae să fi avut față de el o dragoste părintească și să îi fi făcut darul tocmai pentru a-l încuraja în activitatea preoțească pe care o exercita de la o vârstă destul de crudă, respectiv de la 18 ani! Legarea volumului s-a petrecut, în cea mai mare parte a sa, putem admite, până în *29 mai 1771*, dar adăugarea foilor datorate lui Nicolae Rațiu, de la sfârșit, a putut avea loc și mai spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, datarea și expertizarea amănunțită a legăturii, în toate detaliile sale, fiind foarte necesară în contextul discuției noastre! Originalitatea și vechimea mare, respectiv datarea părții importante a legăturii volumului în 1771 sporește și mai mult valoarea patrimonială de excepție a exemplarului, care și așa este deosebit de mare, mai mare decât prețul la care s-a licitat (în optica noastră), prin raportarea sa la Mănăstirea de la Plăișorul Ciorii, la copistul Eustathie, la ieromonahul *Ionichie* și la *posibila sa înrudire cu familia viitorului protopop al Bălgradului, Rațiu*, într-o perioadă ulterioară, de un deceniu, mișcării (al cărui spirit era încă viu în acest lăcaș mănăstiresc, dar și în protopopiatul Bălgradului), prea puțin cunoscută documentar, *aspecte istorice mult mai importante*, decât prezumția că exemplarul acesta manuscris ar fi fost folosit la împărțirea lui Horea și Cloșca, a lui Horea cel puțin, înainte de execuție, idee (supoziție, interpretare) care este foarte greu de susținut și demonstrat documentar. Iar acest lucru nu ar fi fost posibil mai ales dacă în februarie 1785 exemplarul nici nu s-ar fi aflat în posesia preotului albaiulian Nicolae Rațiu - pentru că există încă și această prezumție, ca el să se aflat în acel moment în posesia eventualului său tată, omonim (e drept destul de vagă, dar e necesar ca și acest aspect să fie clarificat în viitor)! Ca atare, este greu de acceptat, din punct de vedere istoric, în ciuda spectaculozității sale (chiar și în condițiile în care volumul se afla în posesia viitorului confesor al lui Horea, eventual și al lui Cloșca, încă din 1771), ideea că viitorul protopop va fi recurs exact la *acest exemplar*, la împărțirea din 28 februarie 1785, pentru că ar fi putut foarte bine folosi exemplarul tipărit de *Psaltire* aflat în uz la *biserica de la Maieri I*, unde slujea, în mod mult mai oficial, decât să fi folosit un exemplar manuscris din biblioteca sa personală și Nicolae Rațiu a fost un confesor oficial, nu unul particular al căpeteniilor răscoalei (al lui Horea, cel puțin; e drept că și David Prodan admite că i-ar fi împărțit pe amândoi, dar nu e chiar sigur, pentru că Cloșca a fost condus la eșafod, se pare de un alt preot neunit al locului!), care spectaculozitate aparentă a și contribuit la evaluarea aproape de însemnătatea reală a volumului, totuși realizată în chip destul de nerealist, în optica noastră, fără a se releva și aprecia atât cât ar fi trebuit adevărata sa valoare patrimonială, ci doar o aparență a sa, o posibilitate greu de dovedit, care nu avea acoperire în probe documentare propriu-zise (!).

Sfântă Karte/ Iaste a Ci[nstitutului] P[ărinte] Prot[opop] din Belgrad/ Nicolae Raț//”, scriere solemnă, cu înflorituri, deosebit de cursivă și sigură (realizată cu dexteritate), care, deși nedată, nu poate fi coborâtă mai mult în timp, decât anii în care acesta a exercitat funcția respectivă, de protopop, oricum, cu probabilitate, doar cu începere de după intervalul 1788-1792, abia din 1792 fiind cunoscute documente din care reiese că exercita acest rol, dar nu și până în 1787, când în mod cert nu era încă decât, cel mult, vicar protopopesec (adică „*namestnic*”, sau locțiitor), dar nu și protopop al locului, încă! La un moment dat, în cuprinsul manuscrisului, la sfârșit de capitol, cu o grafie care diferă în mod cert de cea a copistului Eustathie, același protopop a mai scris, tot cu chirilice: „Aceasta Psaltire iaste alui/ Nicolae Rați Protopo-/ pului Neunit din Bălgrad//” și observăm că protopopul își scria numele de familie, cu chirilice, fie sub forma *Raț*, fie *Rați* (în funcție din nou de moda ortografică a diferitelor perioade în care însemnările respective au fost redactate, după cum și *Bălgrad* uneori se scria mai de grabă *Belgrad*, sub influențe de moment venite, poate, și dinspre Sibiu, oricum nu pe tradiție locală etc.). Tot pe forțașul I recto, deasupra textului scris de ieromonahul Ionichie, spre dreapta, s-a scris, tot de către Nicolae Rațiu, putem crede (deși nici acest lucru nu este absolut sigur), un text neterminat și oarecum neclar (chiar îndestul de neclar), care ne poate da de gândit, din nou, în sensul dihotomizării lui Nicolae, în două personaje! - adică s-ar fi putut ca acum posesorul prim Nicolae să îi doneze lui Nicolae Rațiu exemplarul! - , dar cum nu înțelegem integral textul respectiv nu dezvoltăm această idee și rămânem la interpretarea că el i s-a datorat tot fostului protopop neunit al Bălgradului: „N (?)/ 1798 [ar putea fi și 1790, sau 1796, oricum ultima cifră este greu de fixat din cauza unor înflorituri de scriere]/Această Carte [cu K, desigur] să să [dea, probabil, dar cuvântul nu s-a mai scris, a fost omis!]/în mâna cin[sti]tului și/ de bun neam născut/...[probabil Raț, sau un alt cuvânt indescifrabil, scurt]//”⁶².

⁶² Însemnarea complică lucrurile, deși pare o încercare ratată de scriere a ceva, pentru că ar putea însemna, cumva, că numai de la această dată, relativ incertă, oricum de după 1790, protopopul Bălgradului ar fi intrat în posesia cărții (!). E interesant faptul că se specifică în această însemnare că acesta ar fi fost „*de bun neam*”, pentru că expresia nu are la cine altcineva a se referi, chiar dacă altcineva decât el ar fi scris textul (!). Dacă l-a scris chiar protopopul este clar că era încântat de condiția sa socială (!), dar eventualitatea aceasta face și mai incertă implicarea sa reală în redactarea însemnării, pentru că nu credem că i-ar fi stat în caracter să afirme un astfel de lucru despre sine însuși. Să fi moștenit exemplarul abia acum Nicolae Rațiu, abia după 1790 (de la eventualul său tată)? Ductul scrisului acestuia, gradul de aplecare a slovelor, pare a semăna cu cel al beneficiarului darului ieromonahului Ionichie și cu cel al realizării însemnării de pe Coperta I interior, din 1772, dar nu neapărat și cu cel al însemnărilor așternute pe exemplar în mod sigur de protopopul propriu-zis al Bălgradului! Despre condiția socială aleasă a lui Nicolae Rațiu, moștenită din familie, vorbește în mod cert și *pecetea sa inelară*, aplicată ca un *ex-libris suplimentar*, în stânga, între rândurile al treilea și al patrulea, orizontale, unde se lăsase un spațiu mai mare, tocmai în vederea aplicării acestei pecetei, ale *însemnării sale din 1778*, amintită

4. Nu știm totodată, de ce pe foaia forzațului I recto, sus de tot s-a scris cu cerneală roșie, subțire și mic, cu litere chirilice extrem de îngrijite: „Inu[c] Petianu”, care pare a fi un nume (!), și chiar nu știm de ce acest înscris figurează pe forzaț.

5. Interesantă, pentru circulația exemplarului, sau poate numai pentru frecventarea sa de către un personaj deosebit de interesant, din zona Munților Apuseni, respectiv de către *preotul de la Corna, Petru Sumuț*, de la începutul secolului al XIX-lea, este și următoarea însemnare, cu litere latine, și în limba latină, de pe același forzaț I recto: „Manus Petri Szumtz/ Parochi Cornensis/”. Ce semnificații poate avea acest înscris? Îi dăduse copia protopopul, ca să officieze pe ea, încă de pe vremea când era în viață, adică dinainte de 1805, oricum pe la începutul secolului al XIX-lea, pentru un timp, cu obligația de a-i fi restituită⁶³? I se înmânase, eventual, exemplarul, după decesul protopopului, în condițiile în care bunurile sale ar fi fost scoase la licitație, cum se întâmpla, și acest preot din Apuseni și-l cumpărase, în astfel de condiții? E o fantezie, dar s-ar putea, oarecum crede și așa ceva, pentru că însemnarea părea să consemneze mulțumirea că el ajunsese în mâna acestui posesor, cumva nou al său (!). Dar de ce nu specifică Petru Sumuț o astfel de proprietate, în sine? Pentru că era doar un împrumut temporar, putem, totuși, crede! Sau pentru că a avut numai temporar plăcerea de a examina exemplarul, ocazie cu care și-a și așternut pe forzaț însemnarea? I-a rămas exemplarul acestui utilizator temporar al său și după moartea protopopului? N-ar fi exclus, desigur, pentru că din acest moment el pare a avea o circulație cu totul independentă de Alba Iulia, unde cartea, putem crede, nu s-a mai reîntors nicicând! Îl găsim menționat, pe acest preot care a avut

---

anterior! În 2005, noi legam pecetea de funcția de protopop a lui Nicolae Rațiu, în chip eronat (întrebându-ne insistent dacă el putea fi în 1778 protopop!), pentru că în câmpul acesteia, în registrul inferior, spre stânga și spre dreapta, nu puteau figura *inițialele chirilice P. și P.* (cum credeam noi; ele ar putea fi *alte inițiale latine*, sau doar elemente figurale ale reprezentării cu valoare de blazon nobiliar a peceții!; vezi Dreghiciu Mircea 2005, p. 300 sqq). Acum, putând studia imaginea mărită a acestei peceți, octogonală, cu detalii de blazon, baroce, vag conturate, din păcate (foarte europeană de altfel, ceea ce îl leagă pe Nicolae Rațiu și familia sa mai mult de comunitatea așa-zis grecească a orașului Alba Iulia, care avea o astfel de deschidere europeană, unii negustori ai companiei având afaceri în zona centrală a continentului etc., decât de alte locuri ale posibilei sale origini), aplicată cu negru de fum, avem convingerea că sunt clar configurate doar *inițialele latine N. și R.*, în registrul superior al reprezentării, spre stânga și spre dreapta (ceea ce ne face să credem că aceasta a fost realmente *pecetea inelară personală* a lui Nicolae Rațiu, pe care o utiliza și înainte de a deveni protopop; dacă nu e vorba și în acest caz de eventualul său tată, omonim, fost și el preot al Bălgradului, ceea ce însă pare a fi foarte puțin probabil, din nou, dar, din păcate, cazul nu poate fi cu totul exclus din ecuație)! Tot din păcate, restul elementelor constitutive ale acestei reprezentări, de tip nobiliar, nu sunt decât extrem de vagi, de șterse, dar și așa ar merita să fie reluat studiul acesteia, cu încercări de aprofundare!

⁶³ Poate în 1804, când protopopul Nicolae Rațiu își confirma posesiunea exercitată asupra exemplarului, într-un mod aparent inutil (!).

la îndemână exemplarul, la un moment dat, și într-o însemnare a sa din 1805, când scria pe o carte bisericească, din dotația *Parohiei neunite* de la Abrud, în chip destul de ciudat, tot în latină (se pare că așa îi plăcea cel mai mult să scrie), semn că avea o bună pregătire culturală: „Ex libris sanctae ecclesiae disunitae graeco-catholicae abrud-banyensis. Petrus Szumutz parochus cornensis...”⁶⁴. De ce s-ar fi aflat acest preot din Apuseni într-o relație atât de strânsă cu protopopul Bălgradului Nicolae Rațiu, încât acesta să îi fi lăsat spre folosire temporară un exemplar de carte, atât de prețuit, din biblioteca sa personală, încărcat de atâtea amintiri familiale? Greu de găsit un răspuns, pentru că un atare gest, pare, din start, imposibil, inacceptabil! Totuși, nu știm în ce condiții, sub o formă sau alta, cu probabilitate, după moartea protopopului, exemplarul s-a aflat în folosința parohului neunit de la Corna, de la care mai apoi, el a călătorit înspre zona Miercurea Sibiului, pentru a ajunge în posesia parohului din satul Reciu (!).

6. În 1858, exemplarul acesta deosebit de valoros, din *Biblioteca* personală a fostului protopop al Bălgradului, Nicolae Rațiu, se afla în posesia, incontestabilă, a parohului *Ioan Filimon*, al satului *Reciu*, din *Scaunul Miercurei*, conform însemnării cu litere latine a acestuia, de pe Coperta I verso: „Acesta Carte este alui Ioann/ Filemon Parochu la Satul/ Recs care este in C: Mercuriei/ in Transilvania 1858//” (prescurtarea C:, fiind de fapt cu slova chirilică, în loc de S:, de la *Scaunul* putem crede!). Probabil noul posesor cumpărase volumul de la Petru Sumuț, sau de la vreun urmaș al acestuia (dar, din păcate nu ne spune nimic în acest sens, ceea ce ar fi putut însemna și că ajunsese în posesia sa prin moștenire, dacă exemplarul se reîntorsese înainte de 1805, în *Biblioteca* personală a lui Nicolae Rațiu, dar nu știm de ce tip ar fi putut fi înrudirea pe care o anume moștenire de acest fel ar fi presupus-o)! Să fi fost Ioann Filemon un urmaș al familiei Rațiu (și grafia numelui său sub forma *Ioann* este interesantă), desigur, eventual, pe filiera fiicei protopopului, *Elenna*? Amintim și acest aspect deoarece este posibil ca și alte exemplare din biblioteca personală a lui Nicolae Rațiu, fostul protopop al Bălgradului, să se fi dispersat în aceeași manieră, fiind foarte greu, la ora actuală, să se mai reconstituie

⁶⁴ Iorga 1906a, p. 29. Contemporan cu Petru Sumuț părea a fi preotul de la biserica neunită din Abrud-sat, Nicolae Popovici, care a ajuns să slujească acolo, după ce anterior funcționase ca preot la Mesteacăn (*ibidem*, p. 78). Putea avea acesta din urmă vreo legătură cu protopopul Nicolae Rațiu, al Bălgradului, în familia căruia se mai uzitase, putem crede, numele de Nicolae Popovici (mai mult ca sigur, nu, dar noi consemnăm și această apropiere de nume)? Parohul de la Corna, menționat anterior, figura și în *Conscripția confesională ortodoxă* din 1805, ca fiind hirotonit la Arad, în 1798 (Josan, Fleșer, Dumitran 1996, p. 114). Ce relații va fi avut el cu Nicolae Popovici din Abrud-sat, dar cu protopopul de la Bălgrad, Nicolae Rațiu? Ar merita cercetată și această apropiere, dacă se va putea, pentru că, nu e exclus ca exemplarul *Psaltirii* manuscrise a lui Nicolae Rațiu să îi fi rămas în continuare lui Petru Sumuț, de la Corna, și după decesul protopopului de la Bălgrad (dar, desigur nu putem fi foarte siguri de acest lucru)!

trajectoriile lor sau faptul că făcuseră parte dintr-o colecție particulară de carte, de asemenea factură⁶⁵, la un moment dat!

Și în 2005, subliniasem faptul că în 28 iunie 1787, când își începea vizațiunea canonică de la Bălgrad episcopul Ghedeon Nichitici, Nicolae Rațiu nu era încă protopop al Bălgradului⁶⁶. Funcția respectivă era exercitată atunci de Mihai Devai, care slujea și în parohia Bălgrad-oraș, împreună cu preotul Ioan Balint, iar la parohia Bălgrad-Maieri slujeau „Nicolae Ciață”, dar transcrierea lui Ilarion Pușcariu era desigur defectuoasă, pentru că nu putea fi vorba, în nici un caz, decât despre mai vechiul preot al locului Nicolae Rațiu, numele său de familie fiind de bună seamă scris în original, cu chirilice sub forma Raț (și la urmă slova semn moale care se confunda cu ă, slova inițială fiind de asemenea citită greșit de către editor, ea nefiind Ce-Ci, ci R, chirilic, de bună seamă!), precum și Nicolae Georgevici, ambii cu singhelii și cu protocele bisericesti și ale circularilor în ordine⁶⁷. În același timp se nota despre Nicolae Rațiu că era și *nameznic*, adică *locțiitor*, ceea ce însemna, în mod sigur, că era *vice-protopop*, sau *vice-arhidiacon*, cum se mai zicea, sau și mai corect *vicar protopopesc*! Observăm totodată că în preajma imediată a vicarului protopopesc Nicolae Rațiu, în aceeași parohie de la Maieri I, exista și funcționa un preot cu același prenume, Nicolae, care însă avea numele de familie Georgevici, poate deoarece tatăl său era Gheorghe. Era și el localnic? Cum putem face distincția, în alte contexte documentare între cei doi preoți, care amândoi erau Nicolae din Bălgrad? Cum putem fi siguri că hirotonitul de la 1768 din Țara Românească, a fost Nicolae Rațiu și nu ulteriorul Nicolae Georgevici, cariera lor preoțească putându-se desfășura paralel, în una și aceeași parohie? Desigur, este foarte greu să nu îi încurci, într-un astfel de caz, să le decelezi biografiile și activitățile!

Apoi, mai este situația, incomodă îndeostul, că nici măcar protopopii neuniți ai Bălgradului, cu anii limită ai perioadelor de activitate nu sunt încă știuți. Nici când a fost înlocuit Simion Stoița și de către cine, nici de când a funcționat la Bălgrad Mihai Devai, nici când anume l-a înlocuit vicarul protopopesc Nicolae Rațiu, de la 1787, dacă el i-a fost cu adevărat succesorul direct!

---

⁶⁵ Din biblioteca sa personală considerăm că a mai făcut parte, pe lângă acest manuscris foarte valoros, din 1771 și *Molitvenicul* păstrat în Biblioteca documentară a Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, amintit anterior de noi, cu însemnarea sa din 1778 și pecetea inelară personală folosită a ex-libris suplimentar (cu cota CVR 179-180), dar de bună seamă elementele din componența sa vor fi fost mai numeroase (protopopul ar fi putut avea și cărți străine în bibliotecă, nu numai românești).

⁶⁶ Dregheciu, Mircea 2005, p. 301-302, dar nu mai împărtășim aceleași păreri ca la vremea respectivă, pentru că acum avem convingerea deplină că în 1778 Nicolae Rațiu nu putuse fi protopop al Bălgradului, cum nu era nici în 1785, la execuția lui Horea și nu era încă nici în 1787!

⁶⁷Pușcariu 1889, p. 132.

Un aspect cultural important mai dorim în mod special să îl recomentăm în acest context, al unei noi încercări de reconstituire a activității preotului și protopopului de la Alba Iulia, anume cel a donării seriei complete de Minee de Râmnic, pe seama bisericii Buna Vestire din Alba Iulia, de către preotul bisericii și parohiei Companiei grecilor din Sibiu, *arhimandritul Neofit*, cu consemnarea actului respectiv de către protopopul în funcțiune al Bălgradului, *Nicolae Rațiu*, ca un semn al implicării sale profunde și al faptului că se afla în cele mai bune relații de într-ajutorare, materială și sufletească, cu membrii companiei de la Sibiu, inclusiv cu păstorul spiritual al acestora, ca și cum el însuși ar fi făcut parte din *Compania* corespunzătoare de la Alba Iulia, ceea ce, din punctul nostru de vedere înclină semnificativ balanța în sensul acceptării ideii originii locale, din cadrul acestei colonii, a celui menționat la urmă!

Un aspect inedit din viața și activitatea protopopului albaiulian semnalat Alin Albu, în timpul căruia cel amintit în prim-planul lucrării de față s-a și stins din viață, care s-a petrecut în anii 1803-1806, în legătură cu niște ciocniri interconfesionale românești, deosebit de intense (n-am zice chiar fără precedent, pentru că nu pot fi uitate ciocnirile din timpul mișcării lui Sofronie și cele din anii următori!), petrecute între greco-catolici și neuniți, pe plan local, bălgrădean, soldate cu procese și condamnări ale preoților neuniți⁶⁸. Desigur, tot acest context trebuie restudiat în detaliu, pentru a cunoaște la dimensiunile lor reale tensiunile cărora temerarul protopop neunit a trebuit să le facă față, poate chiar cu prețul vieții, pentru că aceste încercări dure, survenite și după pierderea soției și a mamei copiilor săi (în 1803), vor fi contribuit și la șubrezirea puternică a stării sănătății sale, a echilibrului său sufletească. Oricum, ultimii săi ani de viață par să fi fost deosebit de tulburați. Un text, cu chirilice, nedatat, referitor, poate, chiar la aceste momente din existența sa (sau la altele anterioare), deosebit de tensionată, ar putea fi cel așternut pe o filă a *Penticostarului* de Râmnic, din 1743, semnalat în 1998: „Eu mult păcătosul și ticălosul mă mărturisesc ca să am ertare pentru toate păcatele carele eu le-am făcut cu firea și cu voia mea. Ne îndeamnă domnimea, eu **erei Nicolae** neunit și cu preoția foarte mult am pățimit, iară mulți m-au năcăjit și eu pre toți am grijit”⁶⁹.

Ca o concluzie a studiului de față, putem considera că s-a progresat sensibil înspre reînvierea vieții și activității protopopului Nicolae Rațiu, problematizându-se mai mult aspectele știute legate de hirotonirea sa și evoluția sa de slujitor al bisericii, încercându-se să se illustreze mai bine etapele pe care le-a parcurs în cariera sa preoțească, dar din păcate momentul investirii sale ca protopop, după 1787 nu este cunoscut încă cu exactitate. Totodată, prin intermediul apariției în mediul publicitar general, din actualitate, a informațiilor

⁶⁸Vezi Albu 2017, p. 184-186. În centrul lor s-a aflat, în orice caz, protopopul neunit!

⁶⁹Dreghiciu 1998, p. 365.

referitoare la *Psaltirea* manuscrisă, care i-a aparținut protopopului, ne-a determinat să gândim și mai mult la originea familiei sale și la posibilele sale rude, de pe la 1771-1772. Chestiunea nu este nici pe departe soluționată, dar noi progrese s-ar putea înregistra pe măsura publicării unor informații mai de detaliu, în legătură cu acest manuscris de valoare patrimonială cu totul specială, date suplimentare legate de hârtia-suport și filigranele sale, de legătura de epocă, supusă unei expertizări și mai detaliate, de eventuala expertizare grafologică specializată a însemnărilor sale marginale etc., aspecte foarte importante și pentru cunoașterea mai în detaliu a biografiei posesorului său, considerăm noi.

În condițiile existenței încă a atâtor incertitudini considerăm că recunoașterea propriilor limite de cunoaștere este cea mai corectă metodă de abordare a chestiunii, după modelul marelui istoric Nicolae Iorga, care afirma, de pildă, în 1937, că nu știm mai nimic nici despre biografiile și existențele reale ale capilor răscoalei țărănești din 1784-1785, atitudine mult mai corectă, decât să pretinzi că știi totul, când în realitate nu știi mai nimic sau decât mereu prea puțin. Totuși, în privința protopopului Nicolae Rațiu, ne face impresia că s-a mai progresat un pic, cel puțin cu o mai corectă și mai de detaliu problematizare, iar pentru istoric, detaliul documentar, palpând încă cumva de viață trecută, consituie calea cea mai sigură de reconstituire cât mai acceptabilă a adevărului și a atmosferei, cât de cât veridică, de epocă. Departe de noi însă gândul că în privința protopopului albaiulian portretul său, realizat în istoriografie, până la ora actuală, este mulțumitor, când schița sa se află în continuare doar la începuturi, deși unele progrese de cercetare pot fi înregistrate.

Reconfigurations of the Biographic Sketch of Protopope Nicolae Rațiu (1750-1805), Drawn in 2005

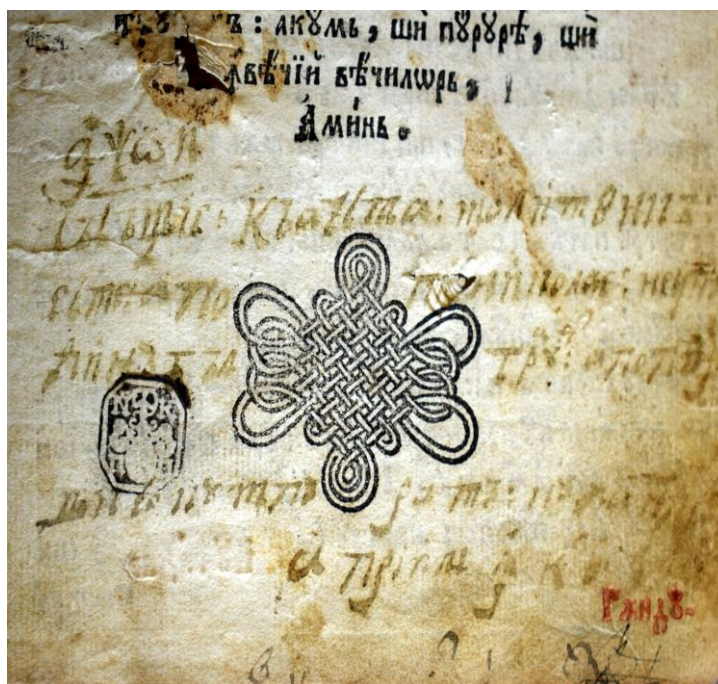
ABSTRACT

This paper debates again biography and activity of the priest and Orthodox protopope of Alba Iulia (or Bălgrad) Nicolae Rațiu (1750-1805). Firstly, we did that with the purpose of adjusting some opinions expressed by the authors of this paper, in a study from 2005, on the same subject, and also to address some new information that appeared in social and political journalism in this field, the same time with auction of the so-called handwritten *Psalter* of the above mentioned protopope, in the current year (2018). The respective *Psalter* was copied at the *Mother of God Monastery*, also named *Afteia*, from *Plăișorul Ciorii* (thus, located at the border of *Cioara* locality, whose current name is *Săliște* from Alba county), by the scribe Eustathie, executing the commission given to him by hieromonk Ioanichie, who bore the cost of making this handwritten copy, of great patrimonial value. The purpose of commissioning the copy, inclusively the binding, was that of giving the resulted volume to a certain *priest Nicolae*, likely his relative so that this to pray for the donor and also his salvation. The recipient of this gift was considered to be *Nicolae Rațiu*, the future protopope of Bălgrad, after 1787. Similarly, was also considered that this handwritten *Psalter*, on which Nicolae Rațiu made at least three handwritten ownership marks, was used by him also when Horea and Cloșca, leaders of the peasant revolt from Transylvania, from 1784-1785, took communion, before their execution, on the spot "La furci" (*Pitchforks' Spot*),

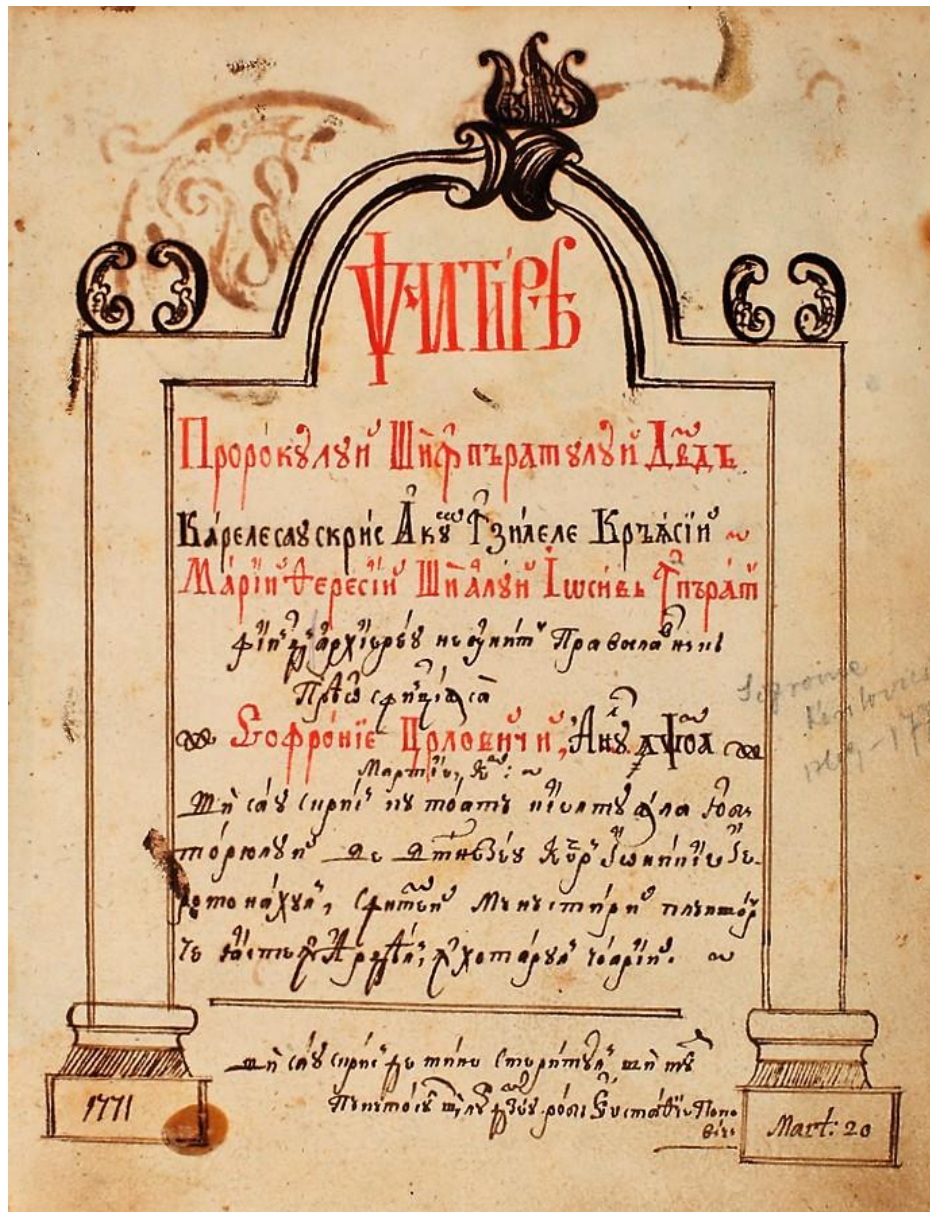
from Alba Iulia, on 28 February 1785, fact that especially aroused the participants' interest at the auction from 2018. We attempted to use all this historical information for a more thorough understanding of the biography of the future protopope of Alba Iulia. Additionally, we also considered the bibliographic contributions following 2005, on the given subject, especially those made by theologian Alin Albu. Although the biography and ecclesiastic activity of the protopope are not fully known, we consider that by our comments we contribute to a more substantial historical foundation of the whole matter, to divert current and future researches to deepen and shed light on it, a direction by which also we, on the current occasion, took several steps forward.

List of illustrations

- Fig. 1** – Handwritten note from 1778
Fig. 2 – The title page of the handwritten Psalter from 1771
Fig. 3 – Handwritten note (Psalter, 1771)
Fig. 4 – Handwritten note (Psalter, 1771)
Fig. 5 – Leaf 1 (Psalter, 1771)

Fig. 1 – Notă manuscrisă din 1778

Fig. 2 – Pagina de titlu a Psaltirii manuscrise din 1771⁷⁰

⁷⁰ Sursa imaginii: <https://www.artmark.ro/arhiva-rezultate-licitatii/licita-ia-imagini-ale-sacrului-283-2018/psaltirea-lui-nicolae-ratiu-de-la-cioara-preotul-duhovnic-al-lui-horea-si-closca-1771.html#&gid=null&pid=2>, accesat în 10.11.2018.

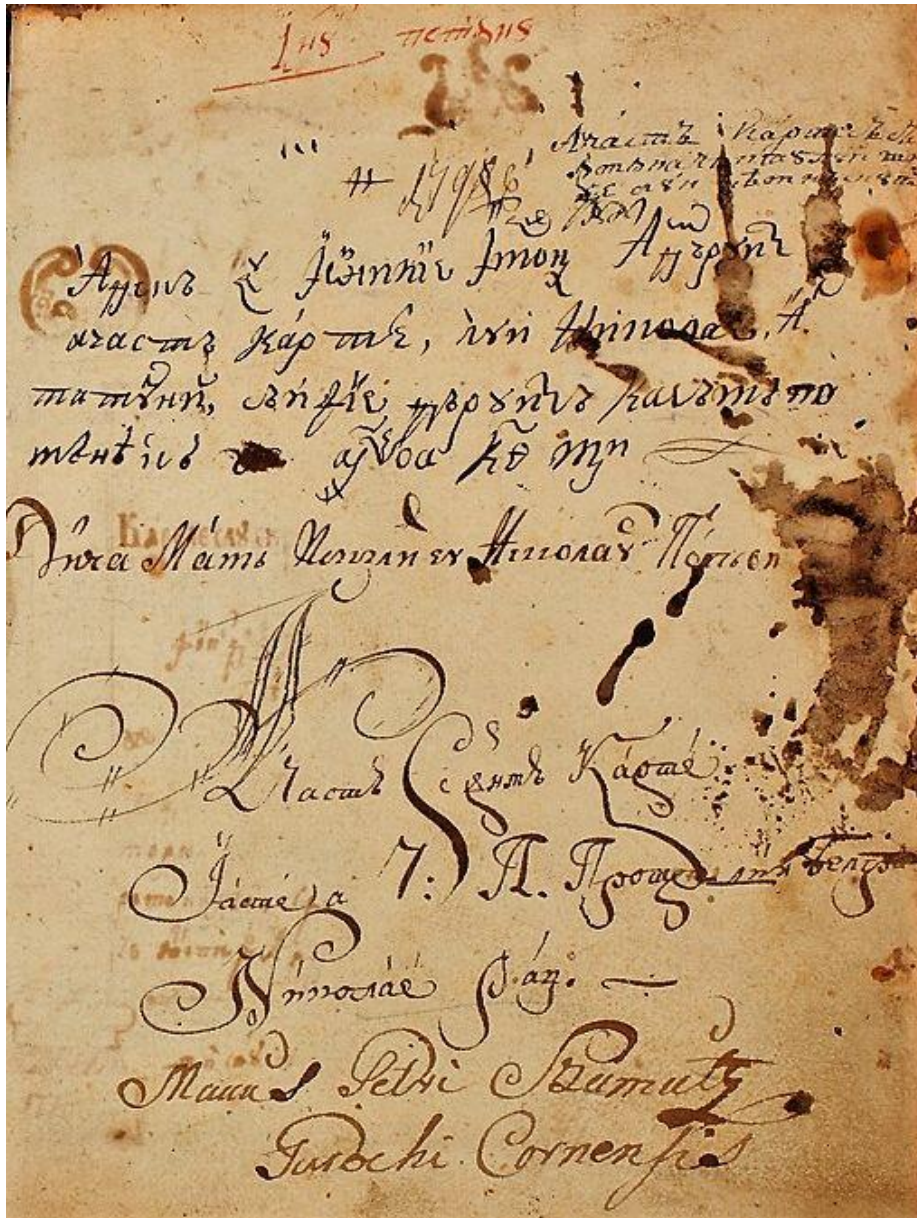

Fig. 3 – Notă manuscrisă (Psaltire, 1771)⁷¹

⁷¹ Sursa imaginii: <https://www.artmark.ro/arhiva-rezultate-licitatii/licita-ia-imagini-ale-sacralui-283-2018/psaltirea-lui-nicolae-ratiu-de-la-cioara-preotul-duhovnic-al-lui-horea-si-closca-1771.html#&gid=null&pid=4>, accesat în 10.11.2018.

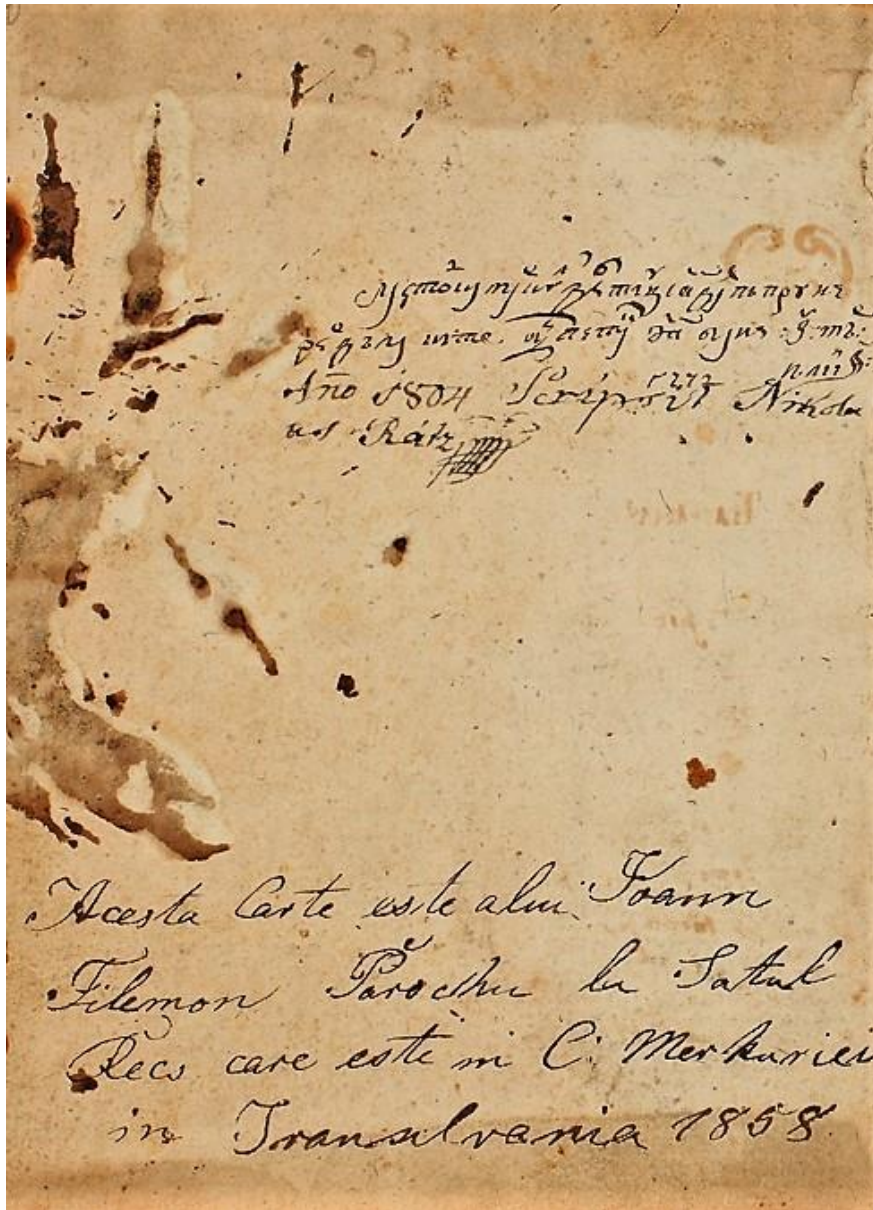

Fig. 4 – Notă manuscrisă (Psaltire, 1771)⁷²

⁷² Sursa imaginii: <https://www.artmark.ro/arhiva-rezultate-licitatii/licita-ia-imagini-ale-sacrolui-283-2018/psaltirea-lui-nicolae-ratiu-de-la-cioara-preotul-duhovnic-al-lui-horea-si-closca-1771.html#&gid=null&pid=4>, accesat în 10.11.2018.

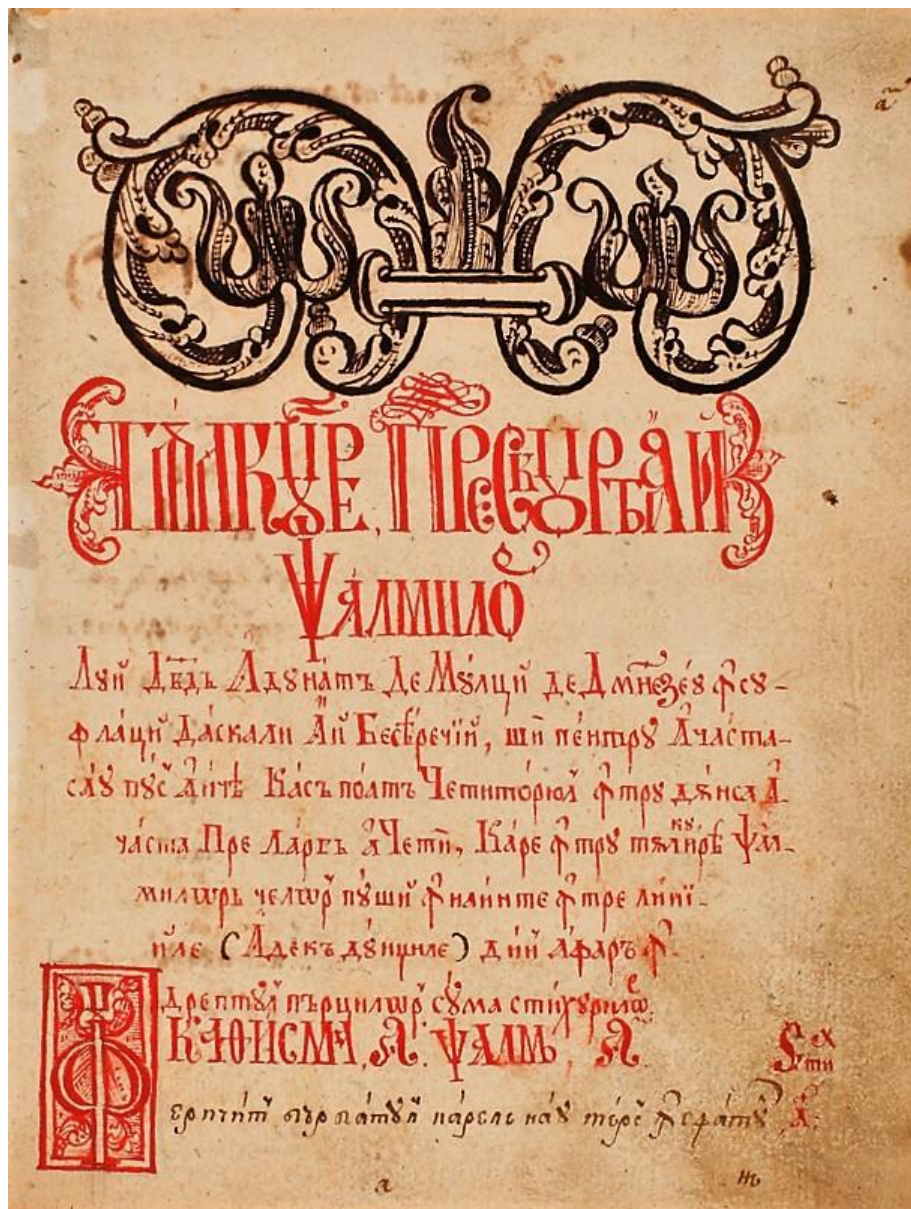

Fig. 5 – Fila 1 (Psalter, 1771)⁷³

⁷³ Sursa imaginii: <https://www.artmark.ro/arhiva-rezultate-licitatii/licita-ia-imagini-ale-sacruului-283-2018/psaltirea-lui-nicolae-ratiu-de-la-cioara-preotul-duhovnic-al-lui-horea-si-closca-1771.html#&gid=null&pid=5>, accesat în 10.11.2018.

Abrevieri bibliografice

- Albu 2017 - Alin Albu, *Studii de istorie bisericească cu privire la Alba Iulia medievală*, Cluj, Presa Univrsiară Clujeană, 2017
- Andea, Andea, Dincă, Magina 2013 - Suzana Andea (coordonator), Avram Andea, Adinel Dincă, Livia Magina, *Scris și societate în Transilvania secolelor XIII-XVII/ Writing and Society in Transilvania. 13th-17th Centuries*, Cluj Napoca - Argonaut Publishing/Gatineau – Symphologic Publishing, 2013
- Baba 1939-1942 - Alexandru Baba, „Protopopul Nicolae Rațiu al Bălgradului”, în *Apulum*, I, 1939-1942, p. 348-350
- Bâscă 2016 - Ioan Bâscă, *Alba, o istorie în date*, Vol. I, Alba Iulia, Editura Altip, 2016
- Bota, Mircea 2016 - Cristian Florin Bota, Gabriela Mircea, *Personalități aproape uitate: Gheorghe Popa de Teiuș (1824-1867) și „familia” sa, în viziunea lui Traian Terebențiu (1927) și în cea actuală*, Alba Iulia, Editura Altip, 2016
- Densușianu 1884 - Nicolae Densușianu, *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria. 1784-1785*, București, Tipografia „Romanulu” Carol Göbl, 1884
- Dreghiciu 1995-1996 - Doina Dreghiciu, „Semnalarea unor tipărituri românești vechi din județul Alba, donate de personalități culturale în evul mediu”, în *Îndrumător cultural*, XVIII, 1995-1996, p. 170-178
- Dreghiciu 1998 - Doina Dreghiciu, „Colecția de carte românească veche de la Biserica ortodoxă română Maieri I din Alba Iulia (Catalog)”, în *Apulum*, XXXV, 1998, p. 363-375
- Dreghiciu, Mircea 2005 - Doina Dreghiciu, Gabriela Mircea, „O schiță de biografie a protopopului albaulian Nicolae Rațiu”, în *Apulum*, XLII, 2005, p. 291-310
- Dudaș 2017 - Florian Dudaș, *Cărți rare*, Oradea, 2017
- Fleșer 2001 - Gheorghe Fleșer, *Biserici românești de zid din județul Alba*, Alba Iulia, 2001
- Hațegan 1979 - Lucia Hațegan, „Cartea veche românească în Biblioteca Muzeului Unirii din Alba Iulia”, V, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 385-440
- Iorga 1906 - Nicolae Iorga, *Scrisori și inscripții arelene și maramureșene. I. Scrisori din archiva grecilor Sibiului, din archiva protopopiei neunite a Făgărașului și din alte locuri*, București, 1906
- Iorga 1906a - Nicolae Iorga, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene. II. Inscripții și însemnări*, București, 1906
- Iorga 1937 - Nicolae Iorga, *Horia, Cloșca și Crișan. O simplă conferință*, Vălenii de Munte, „Datina românească”, 1937
- Josan, Fleșer, Dumitran 1996 - Nicolae Josan, Gheorghe Fleșer, Ana Dumitran, *Oameni și fapte din trecutul Județului Alba în memoria urmașilor*, Alba Iulia, 1996
- Mârza 1978 - Eva Mârza, „Protopopul Nicolae Rațiu și colecția de carte românească veche de la Biserica Buna Vestire din Alba Iulia”, în *Îndrumător pastoral*, II, 1978, p. 123-126
- Mârza, Dreghiciu 1989 - Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *Cartea românească veche în județul Alba. Secolele XVI-XVII. Catalog*, Alba Iulia, 1989
- Metes 1936 - Ștefan Metes, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936
- Mircea, Fleșer 2008 - Gabriela Mircea, Gheorghe Fleșer, *Un destin sub semnul Marii Uniri: viața și creația pictorului Traian Achim (1885-1945). Catalog*, Alba Iulia, Editura Altip, 2008
- Pop 2017 - Ioan-Aurel Pop, „Din mâinile valahilor schismatici...”. *Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2017
- Prodan 1979 - David Prodan, *Răscoala lui Horea*, Vol. I-II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979

Prodan 1984 - David Prodan, *Răscoala lui Horea. Ediție nouă revăzută*, Vol. I-II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984

Pușcariu 1889 – Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, Tomul I, Sibiu, Tipariul Tipografiei Archiepiscopale, 1889

Cuvinte-cheie: biografie, biserica ortodoxă, Psaltire, manuscris, Alba Iulia

Key words: biography, the Orthodox Church, Psalter, manuscript, Alba Iulia